

Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina*

Maria Teresa FERRER I MALLOL
Institut d'Estudis Catalans

L'any 2010 s'acompliren sis-cents anys de la mort del rei Martí l'Humà, el darrer monarca de la dinastia de Barcelona, que morí el 31 de maig de 1410, i el 31 de maig de 2010 vam inaugurar el congrés que commemorava aquesta efemèride. No fou un rei transcendental per a la nostra història com Jaume I, però aconseguí tornar a lligar Sicília a la Corona catalanoaragonesa a través del matrimoni del seu fill Martí amb la reina Maria de Sicília, que reinstaurà a l'illa després d'una absència de prop de deu anys. Endegà també l'expedició a Sardenya que, malgrat la seva mort i la del seu fill Martí el Jove, permeté, uns anys després, el domini total de l'illa.

El seu govern fou força assenyat, com recordarem en la visió de conjunt que oferim, bé que en els darrers anys li mancà energia per a reduir les lluites entre els bàndols nobiliaris als regnes de València i Aragó. La seva errada més greu fou la de no nomenar successor després de la mort sense fills legítims del seu primogènit Martí el Jove, cosa que portà, finalment, a l'entronització d'una dinastia castellana que no s'adaptà mai al país. Presentarem amb força detall una semblança del personatge i la seva activitat com a infant secundogènit, mentre que del seu regnat en donarem només una visió de conjunt reenviant als diversos capítols del llibre i a la bibliografia, llevat d'alguns aspectes de l'inici del regnat que hem tractat amb més detall i del qual aportem alguna novetat.

Martí I era de temperament reposat, poc enèrgic i més aviat indolent, pacient i negociador. El seu caràcter afable, accessible i planer li valgué el sobrenom d'«Humà», que fou pràcticament contemporani, usat ja pel cronista aragonès Gauberto Fabricio de Vagad, que visqué a la segona meitat del segle xv.¹ Degué influir també en el sobrenom la seva repugnància per la violència. Arran de la defensa de Catalunya contra les companyies armanyagueses, els anys 1389-1390, l'infant Martí, que comandava les tropes reials en nom del seu germà, entrà en contacte, segurament per primera vegada, amb els almogàvers i llurs mètodes de lluita i en restà horroritzat, especialment pel costum de degollar els presoners. L'infant els prohibí de fer aquestes crueltats, però amb aquesta iniciativa humanitària no obtingué l'aprovació del seu germà el rei, que li ordenà de revocar-la, ja que no s'adeia amb el caràc-

* Aquest treball ha estat realitzat dins el marc d'un projecte de recerca finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació, «La Corona d'Aragó a la Mediterrània tardomedieval. Interculturalitat, mediació, integració i transferències culturals» (HAR2010-16361).

1. Gauberto Fabricio de VAGAD, *Corónica de Aragón*, Saragossa, 1499, ed. facsímil, amb introducció de María del Carmen Orcástegui Gros, Saragossa, Cortes de Aragón, 1996, f. 152v. Vegeu aquest fragment a la selecció de textos de cròniques en aquest mateix llibre: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat a través de textos de cròniques».

ter de guerra sense treva que volia donar a la lluita contra les companyies invasores, considerades només com a bandes de lladres, ni amb el tracte que, en conseqüència, havia disposat per als presoners, que havien d'ésser o venuts com a esclaus o morts.² És cert, però, que si el seu consell aprovava una decisió dura, per exemple a Sicília, Martí l'Humà l'havia d'executar, però, com veiem, no era cosa que li agradés de fer.

Un altre sobrenom que li donaren els seus contemporanis, o almenys els d'una generació posterior a la seva, fou el de l'«Eclesiàstic»; ens l'ha transmès una breu crònica catalana anònima del seu regnat i ho justifica pel fet que era molt devot: volia sentir tres misses diàries i resava les hores com un prevere. La seva devoció s'expressà també en l'afany de reunir relíquies i de tenir una capella ben guarnida de tota mena d'ornaments i també de personal eclesiàstic.³ Com veurem, també hi havia raons per a aquest segon sobrenom.

Segurament fou aquest caràcter indolent, poc amant de la milícia i inclinat a la vida reposada el que desagradava al seu propi germà i al cercle de persones properes. Vers 1381 sembla que Pere Traginer, de Perpinyà, després encausat en el procés contra els consellers de Joan I, parlà malament de l'infant Martí a alguns nobles sicilians a Sicília, la qual cosa perjudicà molt l'infant en el moment en què es preparava l'expedició a l'illa.⁴ Després, mentre l'infant era a Sicília, l'any 1393, el rei Joan I féu tot un interrogatori a Bernat de Cabrera per saber com es comportava el seu germà i de les respostes en tragué la conclusió que s'havia distingit molt en cavalleria i en bon govern, de les quals coses confessà al mateix Martí que estava en ànsia; malgrat el seu bon caràcter, sembla que l'interrogatori a Bernat de Cabrera molestà l'infant.⁵ El que es deia d'ell, ho explicà a l'infant, ben francament, fra Pere Marí, ministre dels frares menors, que era una persona que li era addicta; a València es deia que no volia sortir fins tard de la seva cambra, que no volia cavalcar per l'illa ni fer justícia, que dissipava el patrimoni de la Corona i ho donava tot a alguns pocs, mentre que no pagava els cavallers i escuders més pobres, cosa que el religiós desaprovava, si era veritat, i li recomanava d'esmenar-se, ja que serviria millor a Déu lluitant contra els seus enemics i exercint justícia al seu poble que no pas amb llibres d'oracions i oint misses, cosa que ja feien els religiosos. Li recordava que, segons la Bíblia, mentre Moisès resava Josué batallava; el paper que li pertocava era el de Josué, segons fra Pere Marí.⁶ La seva afició a oir misses i a resar i el seu escàs interès per la milícia eren ben coneguts, doncs, des de la seva joventut.

2. El document fou publicat per Salvador SANPERE I MIQUEL, *Las costumbres catalanas en tiempos de Juan I de Aragón*, Girona, Dorca, 1878, p. 185, i per Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1990, p. 279 i doc. 231, p. 531-532. Citat per Rafael TASIS I MARCA, *El segle XIV: Pere el Cerimoniós i els seus fills*, 2a ed., Barcelona, Teide i Vicens-Vives, 1962, p. 178.

3. *Crònica del regnat de Martí I*, transcripció, introducció i notes de Frederic Pau Verrié, Barcelona, 1951, 26 p., edició privada de felicitació nadalenca, p. 19. La crònica de VAGAD, citada a la nota 1, al f. 152v també dóna la mateixa notícia sobre la seva devoció i l'afany de tenir una capella plena d'ornaments, de tal manera que semblen emparentades. Sobre l'afany de tenir relíquies: Salvatore FODALE, «Le reliquie di re Martino», a *Aspetti e Momenti di Storia della Sicilia. Studi in memoria di Alberto Boscolo*, Palerm, 1989, p. 121-134. Sobre la capella: Henri BRESQ, «Le jardin de l'empire: Le Palais de Barcelone et la Sicile (1397-1410)», a *El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI): XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Actas 1-5*, Saragossa, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Cultura, 1994, p. 373-386, especialment p. 376-379.

4. L'infant Martí el perdonà el 8 d'abril de 1381: ACA, C, reg. 2085, f. 105v-106r.

5. ACA, C, reg. 1965, f. 15r-v (1393, maig, 10. València).

6. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921; reedició facsimil: *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, a cura d'Albert Balcells, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», núm. LIV, vol. II, doc. CCCXLVIII, p. 335-337.

Francesc Eiximenis també s'havia cregut en l'obligació de donar consells de bon govern a l'infant: havia de fer justícia als vassalls, remunerar els seus servidors, com ja feia, ja que tothom segueix el senyor liberal i remunerador i fuig de l'avar, bé que un senyor també havia de tesauritzar per tenir recursos en cas de necessitat; havia d'estimar les comunitats i no fer guerra sense llur consentiment; sempre, però, era millor no fer guerra si podia negociar pau; li recomanava no posar homes cruels en llocs de govern, ser clement i piadós, acollidor i amable amb la gent i no fer res sense el consell de bons consellers.⁷ Tenim constància que, efectivament, executava els acords del seu consell, com ho remarcava en la resposta a Hug de Santapau que l'havia renyat perquè, segons ell, no ho feia i li havia pregat «que no volguéssim tenir les maneres que tenim, ans nos plagués mudar aquelles per nostra honor e profit. E que vós no·us marvellàvets si lo comte se anfallonia algunes vegades, car nós acordàvem les coses per una manera e après les mudàvem per altra». L'infant assegurà que ell havia fet exactament el que havia decidit el consell gairebé per unanimitat, llevat del mestre justicier (enviar socors a Polizzi), i que era precisament Hug de Santapau qui no havia seguit l'acord del consell.⁸

Ja de jove tingué algunes malalties greus. El 1374, el Cerimoniós estava molt preocupat per ell perquè li havia sortit una gran quantitat de «brach» (líquid seminal o pus) «per lo membre». El rei manà que no restés prop de la seva muller i que anés prop d'ell.⁹ El 1377 també tenia una malaltia que, segons el seu pare, s'allargava massa i, per tant, manà al metge del rei, Guillem Colteller, que anés a Barcelona a visitar-lo, ja que llavors atenia la duquessa de Girona, esposa del primogènit.¹⁰ Novament a l'estiu de 1378 havia tingut un «accident» pel qual el monarca estava en ànsia i demanava que l'informessin cada dia de la seva evolució per mitjà de correus urgents.¹¹

No sembla pas que li agradessin els esports que solien practicar els cavallers, com la caça, a la qual era tan afeccionat el seu germà gran, el rei Joan I. En canvi, li agradava contemplar les competicions cavalleresques, taules rodones i torneigs. El 1371 organitzà una taula rodona per a celebrar el matrimoni imminent del seu germà Joan amb la infanta Joana de França.¹² L'estiu de 1379 volia assistir a la batalla entre Eiximèn Peres d'Arenós i Berenguer de Vilaragut, a celebrar a Barcelona el 20 de juny, bé que sembla que no hi arribà a temps,¹³ i el 1381 ell mateix volia tenir camp de batalla a homes de paratge i de peu, però el rei li comunicà que no podia fer-ho, que tal cosa era competència només del rei i del primogènit i que no el castigava com es mereixia perquè suposava que havia pres tal iniciativa per ignorància.¹⁴ L'any 1403, quan agraià als consellers de Barcelona la concessió de l'obra que els havia demanat, consistent en l'enderroc d'algunes cases situades davant del palau reial major de Barcelona per fer-hi una plaça, l'actual plaça del Rei, els demanà que, si era possible, fos semblant a la del Born perquè s'hi poguessin fer justes i torneigs, que ell podria mirar des del palau. Els havia convençut de fer la plaça dient-los que embelliria la ciutat, ell hi residiria més sovint i l'estada de la cort

7. ACA, autògrafs, publ. per Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història...*, vol. II, apèndix, doc. IX, p. 399-403.

8. ASP, R. Canc., 19, f. 122v (140v numeració a llapis) (1393, octubre, 23. Catània).

9. ACA, C, reg. 1240, f. 145r (1374, febrer, 6. Barcelona).

10. ACA, C, reg. 1260, f. 131r-v (1377, agost, 15. Barcelona).

11. ACA, C, reg. 1261, f. 161v, 165r-v i 166r (1378, agost, 12. Barcelona).

12. AHCB, Clavaria, 9 (1370), f. 149r. La despesa de la ciutat de Barcelona en la festa fou reduïda, de sis lliures i deu sous. Figura com a despesa del 1370, però el casament s'havia de fer a l'estiu del 1371 i, a més, l'infant, que figura com a cavaller, s'acabava d'armar cavaller el 1371.

13. ACA, C, reg. 1263, f. 156r (1379, juny, 8. Barcelona).

14. ACA, C, reg. 1101, f. 135r (1381, juny, 21. Saragossa).

portaria beneficis als mercaders i als menestrals i al govern de la ciutat ja que, havent-hi més gent, cobrarien més imposicions.¹⁵

També li agradà molt tenir una bella festa de coronació, que recollim a la fi del llibre en la selecció de cròniques.¹⁶ Aquest gust per la festa li valgué una amonestació de fra Francesc d'Aranda, que li recomanà que portés una vida virtuosa i humil. El rei respongué que no havia d'actuar en públic com Jesucrist perquè, si ho feia, perdria «l'orde reial» i subvertiria l'ordre establert per Déu. Afegia que, si els reis haguessin d'ésser tractats i escarnits com Jesucrist i presentar-se com ell al seu poble, induïrien la gent a revoltar-se, cosa que seria pecat mortal. Recordava que els seus antecessors havien celebrat festes de coronació i que fins i tot ho havien fet els jueus de l'Antic Testament; acabava dient que pregava a Déu que els fes viure virtuosament, a ell en «àbit reyal e a vós en àbit monacal».¹⁷

Amb l'edat es convertí en un home gros i de poca salut. Aquesta mateixa petita crònica catalana diu que «no havia la persona ben disposta a treball, com hagués aquella en opilació de carns e axí volgués viure reposat».¹⁸ Segons l'humanista italià Lorenzo Valla, que havia obtingut molta informació del bufó de la cort, mossèn Borra, el rei patia una malaltia que li produïa somnolència.¹⁹ La poca activitat del rei, almenys des del 1408, perceptible fins i tot en una producció més reduïda de documentació a la Cancelleria, es pot atribuir segurament a aquesta malaltia.

Rubió i Lluch assenyala que el rei Martí s'interessà molt pels llibres, per la cultura i per la història, com els seus antecessors. Afirmar que era de natural solitari i contemplatiu i que esmerçava llargues hores en lectures místiques i de devoció, bé que també llegia altra mena de llibres; en tot cas, no s'interessà tant com Joan I per les novetats europees de llibres ni pels clàssics, bé que seguia la producció dels escriptors catalans.²⁰ També assenyala el seu desig d'embellir els palaus reials, símbol del poder monàrquic, i el gust per les residències campestres com Bellesguard, situada a Sant Gervasi, actualment dins de la ciutat de Barcelona, on el rei féu llargues estades els anys 1408 i 1409, i Valldaura, situada a la serra de Collserola, al terme de Cerdanyola però prop de Sant Andreu de Palomar i de Barcelona, on sojornà el setembre del 1400, amb breus visites abans i després; també l'any 1403, entre la fi de l'estiu i la tardor; el 1404, a la fi d'agost, i el 1405 pel juny, agost i setembre, amb escapades a

15. ACA, C, reg. 2247, f. 11r (1403, novembre, 12. València), publ. per Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey en Martí (1396-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. IV (1911-1912), p. 81-184, i V (1913-1914), p. 515-654, concretament p. 537. Cf. també reg. 2245, f. 190v (1403, octubre, 27. València), publicat ídem, p. 535-536.

16. Cf. en aquest mateix llibre: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...». Sobre aquest gust per les festes, cf. en aquest llibre: Miguel RAUFAST, «Los pliegues de la ceremonia: monarquía, reino y ciudad en tiempos de Martín el Humano».

17. ACA, C, reg. 2244, f. 158r-159r (1402, abril, 14. València), publ. per Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Epistolari del Rey En Martí d'Aragó (1396-1410)», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, núm. VI/62 (1909-1910), p. 283-309, concretament p. 191-192. Comentat a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Un aragonés consejero de Juan I y de Martín el Humano: Francisco de Aranda», a *Aragón en la Edad Media*, vol. XIV-XV, *Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros*, Saragossa, 1999, p. 531-562, concretament p. 541, <<http://hdl.handle.net/10261/21635>>.

18. *Crònica del regnat...*, p. 19 i 23.

19. Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando de Aragón*, edició de Santiago López Moreda, Madrid, Akal, 2002, p. 133-134.

20. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història...*, vol. II, p. XLIV-XLV. Cf. també Àngel CANELLAS i Josep TRENCHS, «Martín I y la cultura», a *Cancillería y Cultura: La cultura de los escribanos y notarios de la Corona de Aragón (1344-1479)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1988, p. 71-73; Jaume RIERA I SANS, «La bibliothéque du roi Martin», a *Association Internationale de Bibliophilie, XXIIe Congrès (Barcelona, 2001). Actes et communications*, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 2005, p. 105-117. Sobre la literatura en el seu temps, cf. en aquest mateix volum: Albert G. HAUF, «El panorama literari en temps del rei Martí». El rei també s'interessà per les universitats; cf. en aquest llibre: Salvador CLARAMUNT, «La creació de l'Estudi General de Medicina de Barcelona per Martí l'Humà i el seu interès pel món dels estudis generals».

Barcelona.²¹ Podríem afegir que li agradaven els jardins i que es preocupà molt pels arbres, les flors i els arbusts dels palaus i les cases reials, com ho demostra el gran nombre de cartes que Daniel Girona publicà en el seu *Itinerari* sobre aquesta matèria i que Henri Besc ha comentat, situant aquest gust en el context d'una moda cultural.²²

L'INFANT

El rei Martí va néixer a Perpinyà el 29 de juliol de 1356;²³ era el fill segon del rei Pere el Cerimoniós i d'Elionor de Sicília, que li va posar un nom inèdit a la dinastia en honor del monestir de Sant Martí del Canigó, del qual era devota.²⁴ L'any 1358, quan només tenia dos anys, fou emancipat pel seu pare i en fou nomenada tutora la seva mare, la reina Elionor, que n'havia de tenir cura, administrar els seus béns i ensenyar-li doctrina i bons costums.²⁵ El seu caràcter amable el va fer particularment estimat per la mare i també pel pare, que el 1377 li donà una ajuda de quatre mil florins d'or perquè es pogués comprar una casa a Barcelona, on l'infant volia viure; així, deia el rei, «quan en el temps de la nostra vellesa serem a Barcelona, podrem veure cada dia a qui estimem carament».²⁶

21. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història...*, vol. II, p. XLIV; Anna Maria ADROER TÀSIS, *El palau reial major de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1974; Henri BESC, «Le jardin de l'empire...», p. 373-386. Sobre les residències campestres: Francesc CARRERAS I CANDI, «Bellesguard, real sitio de Martín I», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. I (1901), p. 55-65, reed. a *Miscelánea Histórica Catalana*, vol. I, Barcelona, 1905, p. 23-34. Sobre Valldaura, cf. Josep M. MADURELL I MARIMON, «Els reis de Catalunya-Aragó i la casa reial de Valldaura», *Estudis d'Història Medieval*, vol. II (1970), *Estudis dedicats a Ferran Soldevila en ocasió del seu setanta-cinquè aniversari*, p. 45-67, malgrat que estudia només el palauet durant els regnats de Jaume II a Pere el Cerimoniós. Per a les obres i agençament ordenats pel rei Martí l'Humà i les seves estades a la casa de Valldaura: Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Itinerari del rey...», núm. XIV, p. 136, 148, 155, 156, 179 i 182, i núm. XV, p. 518-519, 528-531, 538, 554-558, 563, 564, 571, 575, 577-580, 588, 594-597 i 606. Cf. també Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «Epistolari del rey...», p. 284 i 290. Cf. sobre aquests aspectes, en aquest mateix llibre: Marta SERRANO, «Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística».

22. Henri BESC, «Le jardin de l'empire...», p. 382-386.

23. Al Consell de València del 8 d'agost de 1356 fou llegida una carta de la reina Elionor, del 29 de juliol, dient que aquell dia, al crepuscle, havia nascut el seu segon fill: Salvador CARRERES ZACARÉS, *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, València, 1930, p. 51. També indica la mateixa data la *Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona (1334-1417)*, editada amb la col·laboració de Pere PUJOL I TUBAU, *Recull de documents i estudis*, núm. I, fasc. II, Barcelona, Arxiu Municipal d'Història i Ajuntament de Barcelona, 1921, p. 126, i, igualment, *El Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim* (Melcior Miralles), introducció, notes i transcripció de Josep Sanchis Sivera, València, 1932, p. 82. Pròsper de Bofarull creia que Martí l'Humà havia nascut a Girona potser el mes de gener o febrer de 1356: Pròsper de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados y cronología y genealogía de los reyes de España*, Barcelona, 1836; Francesc de BOFARULL I SANS, *Generación de Juan I de Aragón. Apéndice documentado a «Los condes de Barcelona vindicados»*, Barcelona, 1898, *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VI.

24. Ho explicà el rei Martí l'any 1399, quan manifestà la seva afeció al monestir, com la seva mare: «[...] al qual la senyora reyna dona Elienor, de bona memòria, mare nostra, offerí per nostra vida e prosperitat, com hagués axí mateix special devoció a aquell, diversos preciosos dons e no res menys volch que portàssem e fóssem insignits del propi nom del dit sant»: ACA, C, reg. 2313, f. 30r-v (1399, abril, 27. Saragossa). Més endavant, el rei volgué tenir relíquies de sant Martí, perquè li tenia gran devoció i portava el seu nom; en demanà a la seva neboda, la infanta Violant, reina titular de Nàpols i comtessa de Provença, perquè creia que el seu cos era dins la seva senyoria: reg. 2184, f. 110v (1408, octubre, 26. Barcelona). Per la mateixa raó, havia fet una donació, l'any 1379, a l'església de Sant Martí de València: reg. 2085, f. 20v-21r.

25. ACA, C, reg. 1547, f. 5r-v i 6r-7r (1358, agost, 7. Girona).

26. ACA, C, reg. 1554, f. 87v-88r (1377, desembre, 28. Barcelona).

La formació d'un patrimoni per a l'infant

Com que no semblava que l'infant Martí hagués de regnar, ja que la successió corresponia al seu germà Joan, els seus pares van procurar donar-li un patrimoni digne d'un infant.

La donació d'Elx i Crevillent i d'alguns llocs d'Aragó Quan l'infant tenia només dos anys, el rei Pere li concedí Elx, amb el seu port del cap de l'Aljub, i Crevillent, amb les alqueries, i a més Berbegal, a Aragó, com a feu honrat, sense cap servei i a costum de Catalunya. Tant Elx com Crevillent eren dues poblacions atribuïdes tradicionalment als infants reials, que produïen rendes quantioses gràcies a la riquesa de la terra i als nombrosos impostos que gravaven les comunitats sarraïnes que hi vivien, però així i tot, malgrat que també li donava Berbegal, el rei considerà que les rendes d'aquests llocs no eren suficients per a un infant i el mateix dia li féu donació dels llocs aragonesos de Pertusa, amb les seves aldees, Bolea i Biel, també en feu honrat sense servei.²⁷ Tant Elx i Crevillent com aquests llocs aragonesos havien revertit a la Corona quan morí sense descendència masculina l'infant Joan, germanastre del Cerimoniós, assassinat per ordre de Pere el Cruel; aquestes eren les condicions dels heretaments concedits als infants reials, les mateixes que també figuraven a les concessions fetes a l'infant Martí. El fet que fossin llocs que no sortien del reialenc sinó que ja eren patrimoni d'un infant semblava que havia de facilitar les coses i que la donació no havia de provocar el rebuig de la població afectada.

Sorgiren altres dificultats perquè l'infant Ferran, germà del difunt, reivindicà l'herència del seu germà en nom propi i de la reina Elionor, la seva mare, i calgué, el 28 de desembre del mateix any, posar els llocs a mans de Pere Boïl, cavaller i batlle general del regne de València, perquè els administrés mentre durés el procediment judicial; aquesta empara fou cancel·lada perquè es considerà que l'infant Martí ja havia exercit jurisdicció en els llocs que el seu pare li havia donat, mentre que l'infant Ferran no n'hi havia exercit i a més no havia provat res del que deia; el plet, però, continuà endavant: el 30 de març, el rei ja hi havia assignat jutge, havia nomenat els advocats de l'infant Martí i assenyalat el dia del judici per a trenta dies després; el 29 de maig, el jutge dictaminà que els llocs de l'infant Joan pertanyien al rei.²⁸ Altres dificultats derivaven del fet que el rei Pere, tan aviat com s'havia sabut la mort de l'infant Joan, havia manat a l'infant Ferran que prengués possessió d'Elx i Crevillent en nom seu; Ferran ho havia fet, però també n'havia pres possessió en nom propi en virtut dels drets que creia que hi tenia, de manera que aquests llocs es trobaren lligats pel jurament i homenatge que li havien prestat quan el rei els donà a l'infant Martí. Però la doctrina sobre els heretaments reials era molt clara i finalment aquestes dificultats en la possessió d'aquests llocs foren solucionades.²⁹

Poc després de la donació feta pel monarca al seu fill, havia nomenat administradors per a aquests llocs. Berenguer de Relat, tresorer de la reina, per als llocs aragonesos, i Domingo Llull, de la tresore-

27. ACA, C, reg. 1547, f. 7v-10v i 11r-13v (1358, agost, 8. Girona).

28. ACA, C, reg. 1161, f. 44v-45v (1358, desembre, 28. La Almunia), i reg. 1547, f. 59v-64r. La informació que figura a continuació de la carta a Pere Boïl no és datada. Cf. també reg. 1547, f. 26r-v (1359, març, 30. Saragossa). De tota manera, Pere Boïl continuà mantenint una empara sobre els llocs d'Elx i Crevillent, que no obstaculitzava l'administració de l'infant Martí; declarada la sentència a favor del rei el 29 de maig, li havia de donar possessió d'aquests llocs: reg. 1547, f. 45v-49r (1359, maig, 29) i f. 30r-32v (1359, juny, 3. Barcelona). Cf. sobre aquestes qüestions: Maria Teresa Ferrer i MalloL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1988, p. 38-40.

29. ACA, C, reg. 1547, f. 49r-50r (1358, juliol, 3. Elx; còpia d'una acta del Consell d'Elx), reg. 1160, f. 76r (1358, juliol, 13. Perpinyà), reg. 1547, f. 50v-51r (1358, setembre, 13. Elx; còpia d'una acta del Consell d'Elx); un representant del Consell d'Elx s'encarregà de prestar jurament i homenatge al rei, en nom de tot el Consell, al governador de València Garcia de Lloris, que el representava: reg. 1547, f. 54r-55r i 56r-v (1358, setembre, 13): cf. també ídem, f. 4v i 4v-5r (1358, octubre, 19. Barcelona) i f. 22v (1358, octubre, 26. Barcelona).

ria del rei, per a Elx i Crevillent.³⁰ L'any següent, el rei nomenà procurador general de l'infant Berenguer de Relat, però aviat hagué d'anul·lar aquest nomenament perquè, havent renunciat a la pàtria potestat sobre l'infant, el nomenament era competència de la reina, la seva tutora.³¹

Una altra petita donació del 1364, a Aragó, amplià el que l'infant ja hi tenia. El rei li donà el lloc de Garisa i la torre «Domus nova», que limitava amb Bolea.³² Uns anys després, el 1370, el rei completà aquest lot de possessions assignades a l'infant amb la donació del castell i vila de Loarre, que limitava amb Bolea i amb Garisa, concedits en feu honrat, segons costum de Catalunya, amb les condicions habituals en els heretaments als infants. De tota manera, la donació era un objectiu de futur perquè en aquells moments estaven alienats i el rei els havia de redimir; efectivament havia venut el castell i la vila, el 1357, a Toda Martínez de Riglos, mainadera de l'infant i vídua de Pero Jordán de Urriés, cavaller, que havia estat batlle general d'Aragó, per dotze mil sous. Finalment, l'any 1381, el rei autoritzà l'infant a comprar ell mateix el castell i la vila, pagant-ne el preu a Jordán Pérez de Urriés, fill i hereu del matrimoni.³³

Un comtat fallit: el comtat de Morella El rei volia crear un comtat per al seu fill segon, com l'havien tingut els seus oncles Pere, comte de Ribagorça i de Prades (i d'Empúries durant un temps); Ramon Berenguer, comte de Prades i després d'Empúries, i també el seu germà Jaume, comte d'Urgell. Costà, però, de trobar un comtat que reeixís. Un dels comtats que havia pensat i posat per escrit en un codicil redactat el març de 1357 era el de Morella, format per Morella i les seves aldees i completat per la vila de Suera, amb les seves aldees, a Aragó; en els testaments de 1359 i de 1360 hi mantingué el comtat de Morella i hi afegí el de Borriana.³⁴ L'any 1366 creà per a ell el comtat de Morella, constituït per la vila de Morella i les seves aldees, que li foren concedides en feu honrat, amb el mer i mixt imperi i tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa i amb tots els seus habitants. Hauria de lliurar la potestat d'aquests dominis al rei quan en fos requerit, acollir-hi el rei, observar-hi els Furs, privilegis i ordinations de València i acudir a Corts i parlaments. Aquesta donació havia de tornar al rei o als seus successors si l'infant Martí moria sense fills mascles legítims i si accedia a la Corona d'un altre regne, però si accedia al tron de Sicília, el rei o els seus successors li havien de subministrar deu galeres armades i pagades per tres mesos i dos-cents cavallers, amb llurs cavalls i armes pagats per tres mesos i, a més, els viuers i les naus necessàries per a portar cavalls i cavallers. En aquest cas, però, un cop adquirit el regne, hauria de tornar el comtat al rei o als seus successors.³⁵ Aquesta clàusula relativa a Sicília es repeteix en les donacions següents i respon a la decisió presa pel rei Pere de cedir a l'infant els seus drets al regne de Sicília, malgrat que la cessió oficial no la féu fins al 1380, com veurem. Llavors

30. ACA, C, reg. 1547, f. 1r-2v (1358, setembre, 22. Barcelona). El nomenament de Domingo Llull era del 17 d'agost de 1358 i el presentà a Elx el 10 de setembre: reg. 1547, f. 51r-52v. M'he ocupat de l'administració d'aquests llocs a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes...*

31. ACA, C, reg. 1547, f. 23v-25r (1359, gener, 3. La Almunia) i f. 28r-29v (1359, maig, 15. Barcelona).

32. ACA, C, reg. 1198, f. 301r (1364, juny, 18. València).

33. ACA, C, reg. 1547, f. 107r-108r (1370, febrer, 16. Sant Mateu), i reg. 1554, f. 36v-38r (1372, juliol, 6. Barcelona, palau de la reina) i f. 138r-139v (1381, octubre, 14. Saragossa).

34. Antoni UDINA ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó: De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 250-253, doc. 40, i p. 253-297, doc. 41 i 42. Amada López de Meneses ja havia fet notar aquesta prefiguració en els testaments dels heretaments que el rei intentà formar per al seu fill, molts dels quals fracassaren: Amada LÓPEZ DE MENESES, «Martín el Humano, conde de Morella», a *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. 1, Barcelona, 1962, p. 375-381, i concretament p. 375-376.

35. ACA, C, reg. 910, f. 183r-185v, i reg. 1804, f. 44v-46v (1366, setembre, 22. Barcelona). La versió del segon registre fou publicada per Amada LÓPEZ DE MENESES, «Martín el Humano, conde...», p. 378-381.

ja havia nascut Maria, filla de Frederic III (IV) i de Constança d'Aragó i néta, per tant, de Pere el Cerimoniós, però el rei volia fer valer els drets que li corresponien segons el testament de Frederic II (III) de Sicília, besoncle del rei Pere, que havia exclòs les dones de la successió.³⁶ Finalment, la creació d'aquest comtat no es consolidà.³⁷

Un segon comtat fallit: el comtat de la Plana L'any 1367, el rei volia crear un heretament per a l'infant Martí a Catalunya i per aquest motiu envià Jaume Desfar prop del primogènit per parlar-ne;³⁸ n'hi donà alguns, però el gruix principal de la donació fou novament a València. La idea de fer-li un heretament a València, amb uns components que sortiren en aquesta donació o en altres de posteriors, ja havia sorgit en el testament del rei redactat poc després del naixement de l'infant, el novembre de 1356: era el comtat d'Uixó, format pel castell i la vall d'Uixó, Castelló de Borriana, Borriana i Vila-real, els seus drets al castell de Nules i les viles de Tàrrega i Vilagrassa en feu honorat, a Catalunya, i Sariñena i Almodévar a Aragó.³⁹

Finalment, l'any 1368, el rei creà per a l'infant un altre comtat a València, el de la Plana, basat en algunes de les viles i llocs esmentats, que li donava en feu honorat: la vila de Castelló de la Plana i el seu carregador, Vila-real, el castell i la vall d'Uixó i el dret que el rei tenia a Nules. El comtat comprenia, a més, els castells i llocs de Borriol, Onda, Artana, Betxí, Xilxes, Nules i Moncofa, amb alqueries, masos, etc.; no hi quedava inclòs el lloc de Borriana. En la mateixa donació quedaven compreses viles i llocs catalans: la vila de Piera i els castells de Subirats i de Sant Martí de Subirats. Com en el cas de la donació de Morella, les condicions de la donació eren les habituals en els heretaments dels infants reials, és a dir, que havia de tornar a la Corona si l'infant moria sense fills mascles i, com en la donació anterior de Morella, si Sicília pervenia a l'infant, el rei o els seus successors li haurien de lliurar deu galeres armades per tres mesos i dos-cents cavallers pagats també per tres mesos, amb uixers i naus per a portar cavalls i cavallers.⁴⁰

El mateix dia de la donació, el rei organitzà la presa de possessió del comtat per part d'algun representant del seu fill Martí i encomanà a Ruy Sánchez de Calataiud, camarlenc de l'infant Martí, i a Guerau de Vilatorra, lloctinent de dispenser de l'infant Joan, que donessin possessió en nom del rei al procurador de l'infant, absolguessin els habitants d'aquests llocs i viles de jurament i homenatge envers el rei i hi possessin mollons. Per la seva banda, la reina designà Bartomeu de Bonany, dispenser de l'infant Martí, perquè anés a Castelló a prendre possessió del comtat i, a Catalunya, per fer-ho dels dos castells de Subirats i de Piera.⁴¹

El 21 d'abril, el rei ja sabia que, quan els encarregats de la presa de possessió, acompanyats pel governador de València, Garcia de Llorís, arribaren a Castelló, els habitants de la vila els tancaren les portes i els feren resistència i que el braç reial a la Cort de València i després tota la Cort, que s'estava celebrant llavors a la ciutat sota la presidència de l'infant Joan, s'oposaren a la donació en virtut d'un

36. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana de Pere el Cerimoniós», a *Els catalans a Sicília*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992, p. 35-40, concretament p. 35, <<http://hdl.handle.net/10261/25216>>.

37. El 6 de gener de 1367, el rei encara demanava a l'infant Joan que jurés la concessió: ACA, C, reg. 1547, f. 74r (1366, setembre, 22), però un any després deia al mateix infant que la creació del comtat de la Plana es feia com la de Morella, «la qual no ha haüt acabament»: idem, f. 79r-v (1368, març, 10. Barcelona).

38. ACA, C, reg. 1220, f. 66r (1367, abril, 23. Saragossa). Jaume Desfar era llavors canceller del primogènit.

39. Antoni UDINA I ABELLÓ, *Els testaments dels comtes...*, p. 228-248, doc. 38, especialment p. 236-239.

40. Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana durant la segona meitat del segle XIV. Aproximació a l'actitud de Vila-real i Castelló en ser separades de la Corona», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. LXV (1989), p. 51-87.

41. ACA, C, reg. 1547, f. 79v-80v (1368, març 10 i 21. Barcelona).

privilegi atorgat pel mateix monarca el 19 de setembre de 1336, en el qual s'havia compromès a no alienar les viles valencianes, enumerades una per una, que fou inclòs a la carta en la qual el rei, malgrat tot, demanava que la Cort el dispensés d'aquesta obligació puix que es tractava de l'heretament d'un infant reial.⁴² El rei no s'esperava aquesta reacció, perquè el 1356 havia donat Castelló i Vila-real a Enric de Trastàmara per a recompensar els seus serveis en la guerra contra Castella i les poblacions no s'hi havien posat en contra; el monarca havia recuperat aquestes viles quan el Trastàmara esdevingué rei de Castella, el 1366 i, quan les donà en heretament al seu fill, fou llavors que es reproduí la revolta viscuda uns quaranta anys abans contra les donacions del rei Alfons el Benigne a l'infant Ferran.⁴³

De moment, l'infant Joan manà al governador Garcia de Llorís, el 15 d'abril, que ajornés catorze dies qualsevol procediment contra les dues viles rebels, mentre esperava ordres del seu pare. El 3 de maig, el rei manà al primogènit que, per ara, ajornés la presa de possessió de Castelló i Vila-real i que tornés a Barcelona, però que esperés l'arribada de Ruy Sánchez de Calataiud, majordom de l'infant Martí. Però Joan no esperà la resposta del pare i el 2 de maig ja llicencià la Cort després de llegir la primera carta reial que ja he comentat, i el dia 5 es dirigí cap a Castelló, on trobà les portes de la vila tancades i els ponts sobre els valls trencats o alçats; només trobà un pont accessible i la seva gent calà foc a la porta per tal de poder entrar. Des de dins respongueren tirant pedres contra els servidors de l'infant i contra ell mateix, per la qual cosa s'hagué de retirar, ja que la seva companyia armada no era prou nombrosa. Aquesta situació es repetí a Vila-real, bé que aquí no tiraren contra ell. L'infant demanà a Pere de Centelles, senyor de Nules, al justícia de Morella i a altres nobles i oficials que anessin a trobar-lo amb tropes per a castigar els rebels, i també demanà el trasllat cap a Castelló d'alguns ginys de guerra.⁴⁴

Mentrestant, el rei, que no sabia que l'infant ja havia llicenciat la Cort, li escriví el dia 5 de maig donant-li instruccions i poders per a absoldre els membres de la cort de fidelitat, naturalesa i obligació a què estiguessin lligats per vigor d'aquell privilegi, que era l'obstacle que havien presentat, i li manà que declarés a la Cort que el privilegi no afectava la donació que feia a l'infant. El rei, tanmateix, volia que les coses es fessin de manera raonada i benvolent, però retragué que els qui llavors protestaven havien consentit en la donació feta al comte de Trastàmara.⁴⁵

El 16 de maig, l'infant pogué entrar a Castelló, però es trobà que Bartomeu de Bonany se n'havia anat amb el document de la donació reial, sembla que per anar a Berbegal, i, per tant, no pogué donar possessió de la vila a l'infant. El 20 de maig fou posat el segell reial al nomenament de nous procuradors perquè prenguessin possessió de la donació feta pel rei a l'infant: Llop de Gurra i Guillem Colom, cavallers i consellers del monarca.⁴⁶ L'infant Joan s'havia abtingut de castigar els homes de

42. ACA, C, reg. 1547, f. 81v-86r (1368, abril, 21. Barcelona). El privilegi de 1336 és publicat a Lluís ALANYÀ, *Aureum Opus*, València, 1515, f. 97v-98v; Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 53-54, doc. I-II.

43. Josep SÁNCHEZ ADELL, «Señores de Castellón. El conde de Trastámara», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. XXV (1949), p. 892-707; Josep SÁNCHEZ ADELL, «Castellón de la Plana en la Baja Edad Media», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. XLIX (1973), p. 29-57, concretament p. 53-55; Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 52-53.

44. ACA, C, reg. 1222, f. 4r i 5r (1368, maig, 3 i 4. Barcelona); Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'infant En Joan, fill del rei en Pere III», a *III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, vol. II, València, Ajuntament de València, 1923, reedició de 2004, p. 304; Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 54-55 i doc. III.

45. ACA, C, reg. 1447, f. 87r-89r (1368, abril, 22. Barcelona) i 86r (1368, maig, 5. Barcelona). Els documents arriben fins al foli 91 escapçats, desordenats i barrejats; cal anar-los reconstruint.

46. Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 56 i doc. IV. ACA, reg. 1547, f. 20v (1368, maig, 20. Barcelona).

Castelló i de Vila-real per la resistència i els avalots contra ell quan es presentà a les seves portes per donar possessió a l'infant de la donació reial, en consideració al disgust que tenien pel fet de sortir de la jurisdicció reial per passar a una altra senyoria. Les autoritats municipals havien enviat cartes al rei disculpant-se per la seva actitud contra el primogènit, però l'infant demanà ocupar-se ell personalment de la resposta, com a persona injuriada, tot declarant que no el movia cap ànim de revenja.⁴⁷

Sembla que, finalment, la presa de possessió de Vila-real fou feta el 26 de maig, mentre que la de Castelló tingué lloc el 31 del mateix mes. Però els homes de Castelló s'absentaren en gran nombre de la vila el dia de la presa de possessió, segons la informació remesa al rei per Bernat Despont, per la qual cosa el rei manà que fos feta crida pública a Castelló i als llocs del voltant perquè els absents tornessin en un termini determinat a llurs cases, a la vila, com abans; altrament, el procurador de l'infant Martí atorgaria llurs heretats a nous pobladors. Consta que el 14 de juny ja s'havien retirat els símbols del rei i s'hi havien posat els de l'infant Martí.⁴⁸

Un tercer comtat fallit: el comtat de Besalú La presa de possessió del comtat de la Plana, tan forçada, degué preocupar el rei Pere, que trobà una altra solució que li semblà que havia d'acontentar tothom. Ja que els habitants de Castelló i Vila-real no volien sortir de la senyoria reial, decidí que els dos infants permutessin possessions. Que l'infant Joan, que era el primogènit i per tant les possessions que tingués tornarien al patrimoni reial tan bon punt fos rei, es quedés Vila-real, el castell d'Uixó i la seva vall i els drets feudals sobre Nules i cedís al seu germà Martí els castells i llocs de Besalú, Camprodon, la vall de Bianya, el vescomtat de Bas i Castellfollit. El rei constituí aquests llocs com a comtat de Besalú, que concedí al seu fill en feu honorat i sense servei. Foren indicats els límits precisos del comtat i la clàusula especial per la qual revertiria a la Corona si l'infant moria sense fills mascles. També, com en altres donacions que ja hem comentat, el rei s'obligava a donar al seu fill deu galeres armades per sis mesos i sis-cents homes a cavall també pagats per sis mesos i tots els uixers i naus que fossin necessaris per a transportar els cavallers i els seus cavalls per a adquirir el regne de Sicília. Si reeixia a obtenir-lo, hauria de tornar el comtat de Besalú a la Corona.⁴⁹

Tampoc aquest canvi tingué èxit. Al comtat de Besalú, Camprodon protestà pel fet d'ésser inclosa en la donació a l'infant Martí, i a Castelló i a Vila-real continuà el descontentament per la sortida del patrimoni reial, així que, finalment, el primogènit i el rei revocaren, el 6 d'octubre de 1368, la donació de Castelló i les altres viles i llocs al primogènit, el qual havia de recuperar Besalú i Camprodon.⁵⁰ La devolució significava deixar l'infant Martí sense una part del patrimoni que li havia estat atribuït i la solució trobada fou deixar-li els llocs que li havien estat donats, sense el títol de comtat, com a penyora d'un deute de quaranta mil florins d'or en què foren valorats. Aquesta situació s'allargà uns quants anys, fins que els mateixos habitants accediren a pagar a l'infant Joan els quaranta mil florins d'or de la penyora, a canvi d'una sèrie de privilegis importants, el 23 de desembre de 1377. Els quaranta mil florins de la redempció de Besalú i el vescomtat de Bas equivalen a 440.000 sous. Creiem que Camprodon no estava compresa en aquest acord de redempció i que la pactà pel seu compte, de manera que el rei aconseguí de sobres els diners per a pagar la part empenyorada dels territoris del

47. Vicent FELIP SEMPERE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 56 i apèndix, doc. v.

48. Vicent FELIP SEMPERE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 57 i doc. vi; ACA, C, reg. 1222, f. 21v-22r (1368, juny, 4. Barcelona).

49. ACA, C, reg. 1578, f. 145r-149v (1368, juny, 22. Barcelona), i reg. 1547, f. 97r-100r, versió amb els folis desordenats i barrejats amb altres documents relacionats amb la donació.

50. Vicent FELIP SEMPERE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 58; ACA, C, reg. 1547, f. 95r (1368, juliol, 3. Barcelona).

comtat de Xèrica, que fou donat finalment a l'infant. El rei havia declarat a la donació que, quan ell hagués pagat 300.000 sous del deute que gravava una part del nou comtat, l'infant hauria de renunciar a Besalú i que, quan hagués pagat els 200.000 sous restants, hauria de renunciar a Camprodon. El 23 de juliol de 1377, l'infant ja havia renunciat al comtat de Besalú.⁵¹

Els valencians que s'havien trobat en el mateix cas que els de Besalú s'havien revoltat i havien gosat apedregar el primogènit, sense cap càstig contundent, i havien aconseguit l'objectiu de no sortir del domini reial, mentre que els catalans del comtat de Besalú també havien protestat, però sense contundència, i havien acabat pagant per tornar al domini reial, a la fi de l'any 1376, encara que fos dins del ducat de Girona, del primogènit. De tota manera, l'any 1375, el rei corregia una decisió anterior que preveia que, en cas que hi hagués evicció en els drets de propietat d'algun dels llocs que constituïen el comtat de Xèrica i l'infant el perdia, podria recuperar el comtat de Besalú, i substituïa aquest comtat pel de Castelló.⁵² Vila-real quedà més directament afectada per un empenyorament fet pel rei a favor de l'infant Martí, a qui devia trenta mil florins per als afers de Sicília, com veurem, l'any 1380. La garantia del deute fou Vila-real i el rei manà que fos donada la possessió de la vila a l'infant. La vila protestà molt per aquesta alienació i s'hi resistí; els béns d'alguns habitants que s'havien absentat per no prestar fidelitat i homenatge foren penyorats, però finalment aconseguiren que l'alienació fos revocada pel rei.⁵³

Finalment, un comtat reeixit: el comtat de Xèrica A la fi, el rei aconseguí culminar el seu desig de donar un comtat al seu fill segon amb la creació, el 1372, del comtat de Xèrica. Una part important d'aquest comtat estava formada per la baronia de Xèrica. Aquesta baronia havia estat concedida pel rei Jaume I a Teresa Gil de Vidaure i la seva descendència en el seu testament i havia retornat a la Corona per la mort sense fills mascles de Pere de Xèrica el 1362; el rei havia esperat a fer la donació quan les qüestions processals amb la vídua s'hagueren conclòs.⁵⁴ El comtat comprenia la baronia de Xèrica, és a dir: la vila i tinença de Xèrica, Pina, el Toro, Eslida, Suera, Fanzara i la vall de Veo; d'altra banda, comprenia el castell i la Vall d'Uixó i l'alqueria de Fondegulla. A més, el rei afegí al comtat el riu de Xelva, Altura, les Alcubles, Gainell i el dret que tenia a Planes i altres llocs. El castell i la Vall d'Uixó, però, estaven empenyorats al noble Pere de Centelles, com també ho estava l'alqueria de Fondegulla, tot plegat per 500.000 sous. Per aquest motiu, el rei concedí a l'infant que continués en possessió dels territoris del comtat de Besalú fins que ell hagués pogut redimir la part empenyorada del comtat que li concedia.

Aquesta vegada, l'operació no resultà fallida com en els dos intents anteriors perquè eren terres que ja eren senyoriu nobiliari i no hi hagué queixes dels habitants d'aquests territoris, en gran part

51. Vegeu les capitulacions per a la redempció per quaranta mil florins dels homes de Besalú i del vescomtat de Bas, el 23 de desembre de 1376: Francesc MONSALVATJE I FOSSAS, *Colección diplomática del condado de Besalú*, vol. IV, Olot, col·l. «Noticias Históricas», núm. 15, doc. 2271, p. 406-420. Les concessions pactades a les capitulacions foren atorgades després en forma de privilegis a Besalú i a Camprodon: ACA, C, reg. 930, f. 96v-119r (1377, gener, 5. Barcelona). Bernat de Cornellà, sobrecoc del primogènit, i Jaume d'Olzinelles havien treballat molt per aconseguir que els municipis del comtat de Besalú paguessin els quaranta mil florins de la redempció: ACA, C, reg. 1266, f. 101r (1377, setembre, 4). La notícia de la devolució del comtat de Besalú: reg. 1554, f. 99r (1377, juliol, 23).

52. ACA, C, reg. 1554, f. 73r-75r (1375, desembre, 20. Barcelona).

53. ACA, C, reg. 1554, f. 107r-109r (1380, juliol, 27. Barcelona); Vicent FELIP SEMPÈRE, «Revoltes populars a la Plana...», p. 58-64.

54. Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 268-269, i doc. 345, p. 544.

sarraïns, que no solien protestar per aquesta mena de coses. La possessió degué fer-se efectiva en part el 1372, pel que feia a la baronia de Xèrica, mentre que la resta li pervingué l'any 1377, quan els habitants de Besalú pagaren la redempció de les viles i llocs que en formaven part. Llavors l'infant renuncià al comtat de Besalú i el rei manà que li fos lliurada possessió de Viver, Caudiel i la Vall d'Uixó. Des del 1372, l'infant passà a denominar-se comte de Xèrica. En aquest cas, la donació ja no preveïa que el rei ajudés l'infant amb una flota per a adquirir Sicília ni que l'infant hagués de renunciar, a canvi, al comtat, però sí que mantenia la clàusula que hi hauria de renunciar si adquiria un altre regne.⁵⁵ L'any 1376, el rei completà la donació de la serra d'Eslida amb el mer i mixt imperi de les alqueries de Xóvar, Bellota, Lauret, Benitandús i Alfara.⁵⁶

L'herència de la reina Elionor de Sicília La reina havia declarat hereu dels seus béns l'infant Martí. Quan morí, l'any 1375, l'infant Martí i el rei negociaren un acord per a pagar el dot de la infanta Blanca, germana d'Elionor, i el dot de la reina, seixanta mil lliures barceloneses, i altres quantitats que el monarca devia a la seva esposa. Hi hagué discussió perquè el rei havia pagat el dot de la seva cunyada Blanca de Sicília, que s'havia casat amb el comte d'Empúries; també hi hagué discussió sobre si eren tots de la reina, o del rei i la reina, els 292.800 sous que Elionor havia esmerçat a redimir els llocs de Llúria, Alcoi, Barxell, Xirillent, Gorga, Travadell i la vall de Seta⁵⁷ i quina era la quantitat que el monarca destinava a pagar els llegats de la reina. Finalment, el rei atorgà que devia 70.000 lliures barceloneses del dot de la reina a l'infant i per aquest motiu li obligà tots aquests llocs que acabem d'esmentar i, a més, el castell i lloc de Penàguila i els llocs de Tamarit i Sant Esteve de Llitera, dels quals no podria ésser privat fins que el rei pagués aquell deute. El monarca donà a l'infant el deute del dot de la infanta Blanca, respecte del rei de Sicília, i tots els drets d'aquesta infanta en el regne de Sicília.⁵⁸

L'infant arrodoní aquest patrimoni amb la compra al rei d'altres llocs: Granollers i Caldes de Montbui l'any 1377, adquisició que en realitat serví per a pagar vint mil lliures de les trenta mil que el rei encara devia a l'infant del dot de la reina, ja que la donació de Tamarit i Sant Esteve de Llitera havia quedat anul·lada per alguns inconvenients que havien sorgit.⁵⁹ La venda dels castells i les viles de Castellfabib i d'Ademús, amb tots els habitants, rendes i jurisdicció per deu mil lliures, que l'infant retingué, acabà de saldar el deute del dot de la reina Elionor l'any 1380.⁶⁰

55. ACA, C, reg. 2063, f. 47r; també es troba la donació a reg. 1554, f. 21r-24v i 28r-29r (1372, juliol, 6. Barcelona). Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica...*, p. 269. El mateix dia de la donació del comtat, el 6 de juliol de 1372, el rei encarregà al seu conseller Ruy Sánchez de Calataiud que lliurés la possessió del comtat a algun representant de l'infant Martí: reg. 1554, f. 24v-25r.

56. ACA, C, reg. 1554, f. 66v-67v (1376, juny, 20. Montsó). Lauret, Loret o Lloret és una alqueria prop d'Eslida.

57. Llúria havia estat redimida de mans de l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, amb l'aportació de 47.000 sous de diners propis de la reina i avançà el total de 107.000 sous. Pel que fa als llocs d'Alcoi, Barxell, Xirillent, la vall de Seta, Gorga i Travadell, que pertanyien a la noble Margarida de Llúria, comtessa de Terranova, la reina esmerçà en la seva redempció 105.800 sous de Barcelona i el rei completà la resta del preu, fins a 185.800 sous: ACA, C, reg. 1554, f. 55v-60v (1375, juliol, 21).

58. ACA, C, reg. 1554, f. 53v-55v i 55v-60v (1375, juliol, 1. Manresa, convent dels carmelites, i juliol, 21. Manresa). Berenguer de Relat, mestre racional de Pere el Cerimoniós, antic tresorer de la reina i un dels seus marmessors, havia de donar a l'infant possessió d'aquests llocs: ídem, f. 42v-43r (1375, juliol, 28. Manresa). Cf. també ídem, f. 75r-87r (1375, juliol, 21. Manresa).

59. ACA, C, reg. 1554, f. 91r-93v i 94r-v (1377, març, 8. Barcelona, palau de la reina). El mateix dia, el rei notificà la venda als llocs de Granollers i Caldes de Montbui i també al veguer de Barcelona i el Vallès, Joan Berenguer de Rajadell, cavaller: f. 95r-98r.

60. ACA, C, reg. 1554, f. 115v-119r (1380, juliol, 12. Barcelona). La venda fou comunicada als habitants d'Ademús i als de Castellfabib i també al conseller del rei, Olf de Pròixida, governador de València: ídem, f. 106r-v (1380, juliol, 19. Barcelona).

Altres adquisicions de l'infant i el ducat de Montblanc L'infant també adquirí algunes jurisdiccions: la del lloc de Sot, situat al costat de Sogorb, al regne de València, i també la de la Vall d'Almonesir, al mateix regne, i, a Aragó, la jurisdicció de Gelsa i Plasencia, que pertanyien, com Almonesir, a la seva esposa, la comtessa de Luna, i el lloc de Fornillos, proper a Berbegal, que pertanyia a l'infant.⁶¹ Igualment devia haver adquirit la jurisdicció de Cocentaina, perquè la vengué al rei l'any 1378.⁶²

També hi hagué algun canvi en les propietats de l'infant Martí. El 1380 vengué al seu pare el castell de Sant Martí de Subirats que el rei volia per a la seva esposa, la reina Sibil·la. El preu de venda fou de 360.000 sous i, a canvi, el rei li vengué, en franc alou, la vila d'Argelers, al comtat de Rosselló, valorada en 251.500 sous, i 3.000 sous de censal sobre l'aljama de jueus de València o sobre qualsevol aljama que l'infant demanés. L'infant Joan havia de confirmar la venda com en tots els casos que hem comentat.⁶³

Encara l'any 1382 l'infant féu dues adquisicions importants: Sabadell i Terrassa, que es resistiren a sortir del patrimoni reial, es negaren a prestar jurament i homenatge a Martí i desobeïren els oficials reials. L'any següent, l'infant encara no havia pogut prendre possessió, correctament, de Terrassa i per això el rei manà que els béns dels rebels fossin confiscats. Guerau de Queralt, conseller i camarlenc de l'infant Martí, fou l'encarregat d'executar la mesura.⁶⁴

Les darreres adquisicions de l'infant en vida del rei Pere, pel que sabem ara, foren la vila de Cambrils, al Camp de Tarragona, i la d'Almudèvar, a Aragó, comprades al monarca per 198.000 sous perquè el rei necessitava diners per a una expedició a Sardenya per tal de dominar la revolta dels jutges d'Arborea, que havia de capitanejar l'infant i que finalment no es portà a terme per manca de diners.⁶⁵ D'altra banda, encara l'any 1386, el rei concedí a l'infant en feu el marquesat de Camarasa, que comprenia els llocs de Camarasa, Cubells, Montgai, Alòs, Llorenç, Privà, Santa Linya, Vilanova de Meià, Vernet, Fontllonga, Llimiana, Castelló de Meià, Anet, Fabregada i altres llocs més petits.⁶⁶

Tot aquest patrimoni, sumat al de la seva esposa, la comtessa Maria de Luna, feia de l'infant l'home més ben heretat d'Espanya, segons deia el seu pare, el rei Pere.⁶⁷

El patrimoni de l'infant s'enriquí encara quan Joan I esdevingué rei, el 1387, amb la donació de la vila de Montblanc i la creació d'un ducat, el ducat de Montblanc. Des de llavors, en comptes de comte de Xèrica, l'infant passà a ésser esmentat duc de Montblanc.⁶⁸

El matrimoni de l'infant amb Maria de Luna. Hi hagué una amant?

Els pares de l'infant, el rei Pere i la reina Elionor, buscaren per al seu fill una esposa amb un patrimoni digne d'un infant reial i ho feren des que aquest fill tenia només quatre anys. La primera candi-

61. ACA, C, reg. 1554, f. 100r-v (1377, octubre, 23. Barcelona) i 88v-89r (1379, febrer, 5. Barcelona).

62. ACA, C, reg. 1261, f. 143v (1378, juliol, 16. Barcelona). El rei, que havia comprat la baronia de Cocentaina i els castells i llocs de Planes, Margalida, Ibi, Llombo i Torre de les Maçanes el mateix any 1378 a Joan, comte d'Empúries, donà Cocentaina a la reina Sibil·la: *Liber Patrimonii Regii Valentiae*, edició a cura de Carlos López Rodríguez, València, Universitat de València, 2006, col·l. «Fonts Històriques Valencianes», núm. 24, p. 188, núm. 844, i ACA, C, reg. 1263, f. 52r (1378, novembre, 16. Barcelona).

63. ACA, C, reg. 1554, f. 127r-132r (1380, agost, 26. Poblet).

64. ACA, C, reg. 1554, f. 146v-148r (1382, juny, 5. València) i 148r-v (1383, gener, 10. Tortosa).

65. ACA, C, reg. 1554, f. 148v-153v (1382, desembre, 10. Tortosa).

66. ACA, C, reg. 2102, f. 1r-5r (1386, gener, 22. Barcelona).

67. ACA, C, reg. 1272, f. 62v-63r (1381, maig, 31. Saragossa).

68. Francesc de BOFARULL I SANS, *Documentos para escribir una monografía de la villa de Montblanch*, Barcelona, 1898, col·l. «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. VI, p. 509-515, doc. 57.

data fou Joana de Xèrica, filla de Pere de Xèrica, d'estirp reial. Després de l'acord inicial amb Pere de Xèrica, el rei Pere el Cerimoniós féu investigar com s'havien fet les donacions del rei Jaume I al seu fill Jaume [I] de Xèrica per tal de saber quins eren els vincles successoris.⁶⁹ Pere de Xèrica només tenia filles i la investigació documental degué permetre constatar que el primer Xèrica havia rebut els béns en heretament, com qualsevol infant reial, i que, per tant, si no hi havia successió masculina, tornarien a la Corona; davant d'aquesta expectativa tan probable, el rei considerà que més valia alguna altra hereva.

L'escollida fou finalment Maria de Luna, que estava destinada a ser comtessa i la pubilla més rica d'Aragó. Era la filla primogènita del difunt comte Lope de Luna i de Brianda d'Agout. Els capítols matrimonials foren acordats el mateix any 1360, el 24 de juny, però la signatura solemne i el prometatge s'esdevingueren el 4 de juliol de 1361, quan Martí tenia cinc anys i Maria, quatre. El matrimoni s'havia de fer realitat, segons el pacte, quan Maria complís catorze anys. La mare es comprometé sota pena d'excomunió, de la qual només podria ésser absoluta pel papa, i sota pena de perdre el dot i tot el que tenia a Aragó, a complir tots els punts acordats per al matrimoni. Hauria de lliurar la seva filla als reis quan tingués vuit anys, si els monarques li ho demanaven, a fi que la reina la criés a la seva cort fins que l'infant i Maria tinguessin edat per contreure matrimoni. En cas que Maria morís, els tractes valdrien igualment per a la filla petita i aquesta no podria tractar cap matrimoni fins que la gran s'hagués casat. També l'arquebisbe de Saragossa s'havia de comprometre a portar a terme el matrimoni, en cas que la tutela de Maria vingués a les seves mans; si no complia, incorreria en pena d'excomunió i en multa de vint mil lliures, la meitat de la qual seria per al papa i l'altra meitat per al rei. També havien d'obligar-se Miguel Sánchez de Ahuero, Juan Pérez de Casseda i Sancho de Ejea.

El rei declarà què heretaria l'infant Martí, especialment a Aragó, a més del que ja tenia llavors, que era Elx i Crevillent, al regne de València, i Pertusa, Berbegal, Bolea i Biel, a Aragó. La comtessa Maria havia de rebre, segons costum d'Aragó, en dot del seu marit, tres llocs, que serien Pertusa, Berbegal i Bolea. El rei i la reina es comprometeren a confirmar el testament del comte de Luna, mentre això no perjudicés possibles drets del rei, i a no intervenir fins al matrimoni en el govern dels llocs, rendes i béns mobles que pertangueren al comte de Luna, que haurien d'ésser administrats per les persones a qui el comte els encomanà. Tampoc no podrien intervenir en les rendes, llocs o jurisdiccions que havien de servir per al manteniment de la comtessa Brianda i de la seva filla Brianda, béns que havien de quedar en poder de la comtessa vídua i de l'arquebisbe. D'altra banda, els reis es comprometeren a induir l'infant a complir el matrimoni fins i tot en el cas en què pervingués a dignitat reial. Si l'infant no pogués o no volgués fer el matrimoni, els reis tindrien Maria en comanda fins que la comtessa tutora o l'arquebisbe la reclamessin i no es podria fer res sense la voluntat d'aquests. El primogènit també havia de signar aquest compromís quan tingués edat suficient. El rei i la reina haurien de jurar els capítols matrimonials en mans de certs prelats, rics homes, cavallers i ciutadans de ciutats i viles d'Aragó, València i Catalunya, que també s'hi comprometrien i haurien de posar els segells respectius en el document, tot obligant-se a les mateixes penes, i els llocs de l'infant Martí i els de la comtessa també s'hi havien d'obligar. Un bon nombre de personalitats signaren el document al palau de l'Aljaferia de Saragossa. El comte de Luna havia disposat que el matrimoni de les seves filles tingués el consentiment del cardenal Gil de Albornoz, però aquest no arribà a temps perquè era a Llombardia per afers de l'Església i foren els seus germans Fernando García de Albornoz, comanador de Montalbán, i Álvaro García de Albornoz els qui es comprometeren a obtenir el consentiment del cardenal,

69. ACA, C, reg. 1071, f. 132v (1360, març, 25. Borja). Publ. per Maria Mercè COSTA I PARETAS, *La casa de Xèrica...*, p. 516, núm. 312, i p. 279 de l'estudi.

que el donà, efectivament, poc després. Tampoc no els pogué signar personalment la comtessa de Luna, que era a Saragossa, però malalta de febre quartana.⁷⁰

El 25 de febrer de 1372, el rei Pere el Cerimoniós avisà la comtessa Brianda de Luna que el casament de la seva filla seria quinze dies després de cinquagesma, és a dir, de la Pasqua de pentecosta, a Barcelona, que l'arquebisbe de Saragossa hi seria, i li demanava que anés a trobar-lo a Saragossa, on era llavors el rei, per tal de decidir el dia concret.⁷¹

El matrimoni es féu, finalment, el 13 de juny de 1372, a Barcelona, quan els contraents tenien tots dos quinze anys, ja que es portaven pocs mesos de diferència. La núvia sortí del palau reial, anà pel carrer dels Apotecaris, seguí el Regomir fins al carrer Ample i pel carrer de Mar (ara Argenteria), i anà cap a la seu, amb el rei, el bisbe de València i molts nobles i barons.⁷² Van fer una volta notable, tant si sortiren del palau reial com si havien sortit del palau reial menor, el de la reina, sens dubte perquè els barcelonins poguessin veure la núvia i el seguici.

Poc després, el 6 de juliol, la comtessa Maria de Luna, tal com s'havia acordat en els capítols matrimonials, aportà al matrimoni com a aixovar el comtat de Luna i la ciutat de Sogorb, amb tots els castells i llocs, rendes i drets. Per la seva banda, l'infant declarà que aportava al matrimoni tot el comtat de Xèrica i els seus llocs de Bolea, Berbegal i Pertusa, a Aragó, i Elx i Crevillent al regne de València. El mateix dia, l'infant Martí assignà a la seva esposa com a dot, segons el costum d'Aragó, Berbegal, Bolea, Pertusa i Loarre a Aragó i el castell d'Uixó al regne de València, bé que reconeixia que encara no podia disposar ni de Loarre ni d'Uixó perquè el seu pare els tenia empenyorats, però que els hi assignaria tan aviat com es recuperessin. D'altra banda, li assignà com a cambra els esmentats llocs de Berbegal, Bolea i Pertusa, que eren de l'infant, i, dels que Maria havia aportat en aixovar, Gelsa, Pedrola, Bardallur, Plasencia, Turbena, la meitat de Belchite i La Puebla, situats a Aragó, i la Vall d'Almonesir, al regne de València. Segons l'infant, les rendes d'aquests llocs sumaven aproximadament cinquanta mil sous jaquesos, que es consideraven suficients per a mantenir la casa de la infanta. Els rendiments indicats per l'infant no sumen, però, ben bé aquesta quantitat: de Berbegal, Pertusa i Bolea diu que rendien nou mil sous jaquesos, deduïts els mil que hi tenia assignats Ferran de Artieda; Gelsa rendia vuit mil sous; Pedrola, vuit mil; Bardallur, Plasencia i Turbena, també vuit mil, i la vall d'Almonesir, 14.500; tot plegat puja a 47.500 sous; potser la diferència es deu al rendiment de Belchite i La Puebla, que no és indicat. Si les rendes no arribessin algun any als cinquanta mil sous, li seria compensat; si els sobrepassava, l'infant podia retenir la diferència.⁷³

70. ACA, C, reg. 1547, f. 38v-43v ([1360, juny, 24] 1361, juliol 4. Saragossa). Signaren les capitulacions l'arquebisbe de Saragossa i la comtessa, a la casa on era, els nobles Pero de Luna, Bernat de Cabrera, Juan Ximénez de Urrea, Juan Martínez de Luna, Ximén de Urrea, Juan López de Sessé —justícia d'Aragó—, Álvaro García de Albornoz, Pedro Jordán de Urriés —majordom—, Francesc de Perellós —camarlenc— i Llop de Gurrea; els eclesiàstics Juan Fernández de Heredia, castellà d'Amposta i prior de Sant Gil a Castella i Lleó; Fernando Gómez de Albornoz, comanador de Montalbán; Romeu Sescomes, preposít de Tarragona, i Ximén Sánchez de Ribavellosa. També juraren Sancho de Ejea, Juan Pérez de Casseda i Miguel Sánchez de Ahuero, rector de l'església de Bádenas. Fou designat Bernat Samuntada, escrivà del rei, per a comparèixer davant del cardenal de Bolonya, llegat a la Corona catalanoaragonesa, i obtenir el seu compromís en l'afer de l'excomunió contra els responsables de l'incompliment dels acords. Cf. també ídem, f. 43v-44v i 103r-107v (1361, juliol, 4. Saragossa). El rei demanà personalment al cardenal Albornoz el seu consentiment l'11 de juliol de 1360 i aquest respongué afirmativament poc després: Àngel CANELLAS, *Fuentes de Zurita: Documentos de la alacena del cronista relativos a los años 1302-1478*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1974, doc. 7 i 8. Cf. també ACA, C, cr Pere III, núm. 6217.

71. Àurea JAVIERRE MUR, *Marta de Luna, reina de Aragón*, Madrid, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, 1942, p. 181, doc. i.

72. *Crònica del Racional...*, p. 145, núm. 109. Cf. aquest text a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

73. ACA, C, reg. 1554, f. 32r-36r (1372, juliol, 6. Barcelona), i reg. 1578, f. 150r-153r, on el document és incomplet; l'as-

Precisament pocs dies després del seu casament el rei declarà l'infant Martí major d'edat. Els nobles i els generosos accedien a la majoria d'edat als vint anys i podien administrar llurs béns, sense tutor, mentre que les altres persones hi accedien als vint-i-cinc anys. L'infant Martí, malgrat que llavors en tenia només setze (encara no complerts perquè els feia el 29 de juliol i la declaració és del primer de juliol), podia ja, doncs, disposar dels seus béns, malgrat que la reina s'ocupà encara d'alguns afers del seu fill.⁷⁴

Dels quatre fills nascuts d'aquest matrimoni —Martí, Jaume, Joan i Margarida— només el primer, Martí, nat el 22 de novembre de 1376, superà la infantesa.⁷⁵

Malgrat que la seva esposa Maria era bona, sàvia i honesta, com la definia el rei Pere el Cerimoniós, sembla que l'infant tingué alguna vel·leïtat amorosa extramatrimonial. El 31 de maig de 1381, el rei li escriví una carta en la qual li expressava la seva indignació per la seva relació amb Constança d'Aragó, una parenta de la branca siciliana, casada amb el capità anglès Hug de Calveley, dient-li que, fos quina fos la relació que tingués amb ella, era fama pública «que vós jahets ab ella». Malgrat això, se l'havia ficada a casa, confirmant els rumors. Li demanava què li semblava que podia pensar la seva esposa i, per tant, li manà, sota pena de perdre la seva gràcia, que l'expulsés immediatament de la seva casa i de les seves terres i que es guardés d'estar sota cobert amb ella, perquè era una dona molt difamada; a més, estava casada amb un home que havia prestat grans serveis durant la guerra amb Castella i que mereixia un respecte i no ésser avergonyit i que podia tenir reaccions imprevisibles si s'assabentava del que passava.⁷⁶ Potser tot fou maledicència, però, en el cas que fos certa, aquesta relació degué acabar-se perquè no n'hi ha més notícies.

Càrrecs i missions

L'infant Martí tingué, almenys des de 1363, la seva pròpia mainada, uns dos-cents homes a cavall que participaren en la guerra amb Castella.⁷⁷ A causa dels pactes amb el comte de Trastàmara, al seu germà petit Alfons li tocà ésser en reenes al castell d'Òpol, al Rosselló, en poder de Ferran Gómez de Albornoz, comanador de Montalbán, i del seu germà Álvaro García de Albornoz, mentre que el comte de Trastàmara havia lliurat com a ostatge el seu fill Joan, que guardà Juan Martínez de Luna en el castell de Taltaüll. També li tocà a l'infant Martí afegir-se al seu germà, com a penyora del pacte fet amb el rei de Navarra, en el qual el Cerimoniós s'havia compromès a no fer matar el rei de Navarra i a no pactar amb el rei de Castella sense el seu consentiment. Els dos Albornoz també l'havien de custodiar a Òpol amb la condició que, si ell incomplia el pacte, el lliuressin al comte de Trastàmara, en cap cas al rei de Navarra. El comte podria fer de l'infant el que digués el rei de Navarra, però sense lliurar-l'hi.⁷⁸

signació de dot: ídem, f. 36v-38r; l'assignació de cambra: ídem, f. 38v-41r. El document de l'assignació de dot fou publicat a Àurea JAVIERRE MUR, *María de Luna...*, p. 182-186, doc. II.

74. ACA, C, reg. 1554, f. 25v-26r (1372, juliol, 1. Barcelona); el document es troba també a reg. 1578, f. 141v-142r i a reg. 922, f. 178v-179r.

75. Àurea JAVIERRE MUR, *María de Luna...*, p. 29-30. La data de naixement és indicada pel *Dietari del capellà...*, p. 82.

76. ACA, C, reg. 1272, f. 62v-63r (1381, maig, 31. Saragossa). Publ. a Salvador SANPERE, «Dames d'Aragó», *Lectura Popular*, núm. VII, p. 355-384, concretament p. 365-366. Comentat per Josep-David GARRIDO I VALLS, *Vida i regnat de Martí I, l'últim rei del casal de Barcelona*, Barcelona, R. Dalmau, 2010, p. 55-58.

77. ACA, C, reg. 1186, f. 53v (1363, març, 28. Montsó), 84v-85r, 103v-104r (1363, abril, 8, 19 i 28. Montsó) i 119r (1363, abril, 28. Luna), reg. 1193, f. 9v-10v (1363, desembre, 22. Lleida) i reg. 1197, f. 136 bis r (1364, maig, 11. València).

78. ACA, C, reg. 1197, f. 33v-34r (1364, febrer, 28. Sos) i 105r (1364, març, 29. Saragossa). Els diputats de Catalunya

L'any 1369, l'infant Martí fou honorat també amb un càrrec de prestigi, el de senescal de tots els regnes, que ja havia ostentat l'oncle del rei, l'infant Pere, comte de Ribagorça i de les muntanyes de Prades. La concessió detalla el que havia de cobrar pel càrrec, la seva part en el botí i les tasques que li corresponien: tenia el control dels cavallers en temps de guerra, i havia de fer totes les crides, manaments i prohibicions que es fessin a la host. En cas de setge, havia de donar plaça als nobles i cavallers i havia d'ordenar les batalles, és a dir, les alineacions de la host.⁷⁹

El càrrec de senescal era, de moment, més honorífic que real. No fou fins a l'any 1371 que l'infant esdevingué cavaller i es considerà que estava prou preparat per a l'exercici de la milícia. El diumenge 20 de juliol, l'infant fou armat cavaller en una cerimònia conjunta per al seu germà i per a ell. Feia mesos que el seu pare s'interessava per la compra de teles de luxe per als vestits dels infants i d'ell mateix i de cortines per ornamentar un reial o estrada; segurament la primera intenció era celebrar la festa a Barcelona o a València o a Saragossa en una cerimònia pública. Finalment, es féu al Puig, quan el rei i els infants anaven cap a Barcelona per al casament de l'infant Joan amb Joana de Valois, que morí a Besiers, abans de la cerimònia. Després de la missa de diumenge, el rei armà cavaller el primogènit, el qual seguidament armà cavaller el seu germà Martí, que tenia llavors quinze anys. L'infant Martí també armà cavallers Pedro Fernández de Vergua i Joan d'Aragó. L'infant Joan donà al seu germà cinc mil florins per a assumir les despeses de la cerimònia.⁸⁰

Un dels primers encàrrecs de govern del rei a l'infant Martí, l'any 1376, fou la pacificació de Terol, agitada per les lluites de bandositats entre el jutge Rodrigo Sánchez Muñoz i Miguel Pedro de Marciella i altres.⁸¹ Però el primer càrrec de govern important i de gran abast fou el de lloctinent del rei al regne de València, que li fou concedit pel seu pare el 1378, quan tenia vint-i-dos anys.⁸² De tota manera, malgrat els encàrrecs de govern, el seu estatut era molt diferent del que tenia el primogènit. Ell passà a integrar-se al braç militar i, com a tal, aquest braç reclamà la seva presència a la Cort de Barcelona de 1379-1380, com a condició abans de signar res amb el rei.⁸³

Com el seu germà Joan, s'alineà amb els partidaris de l'aliança amb França i amb Castella, contra el parer del pare, que era anglòfil. A causa de la seva simpatia per Castella, intentà ajudar el seu cunyat Joan I en la guerra castellanoportuguesa de 1381, però el seu pare s'hi oposà completament, sobretot quan sabé que Anglaterra intervenia en el conflicte, ja que volia preservar les bones relacions amb aquest país; s'hi oposà també per la seguretat de la persona del seu fill, ja que creia que l'acompanyament que portava no era suficient. D'altra banda, opinava que més valia que s'ocupés dels seus propis afers, és a dir, d'intervenir a Sicília.⁸⁴

---

havien de pagar les tropes que guardaven els ostatics amb els diners que obtinguessin dels fogatges del Rosselló o bé dels imposts de les generalitats: f. 100r-v (1364, març, 25. Sessa).

79. ACA, C, reg. 1547, f. 103r-106r; apareix de forma desordenada, amb altres documents intercalats (1369, juny, 22. València).

80. Daniel GIRONA LLAGOSTERA, «Itinerari de l'infant...», p. 355. Per als preparatius, cf. també Josep M. Roca, *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Institució Patxot, 1929, col·l. «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. XI, p. 53, 54 i 56. La concessió de l'infant Joan al seu germà era del 23 de juny de 1371; el 28 de juliol, el dispenser de l'infant Martí, Bartomeu de Bonany, cobrà 2.500 florins, dels cinc mil promesos, del dispenser de l'infant Joan, Pere Blan: AHPB, Francesc de Lladernosa, 23/21, f. 34r-v.

81. ACA, C, reg. 1257, f. 72r-v (1376, juliol, 18. Montsó).

82. ACA, C, reg. 1263, f. 3v i 4r (1378, setembre, 3. Barcelona).

83. ACA, C, reg. 1265, f. 5v-6r (1379, agost, 20. Barcelona).

84. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «L'infant Martí i un projecte d'intervenció a la guerra de Portugal (1381)», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Valencia, 1967)*, vol. III, València, 1973, p. 205-233, <<http://hdl.handle.net/10261/24616>> (traduït al castellà a: *Entre la paz y la guerra: La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 2005, p. 501-520).

L'infant Martí seguí també el seu germà Joan en l'enfrontament amb el rei, però amb més moderació. No assistí a la coronació de la madrastra el 1381 i tampoc a les festes de commemoració dels cinquanta anys de regnat del pare, el 1386, però acudí al seu costat quan emmalaltí de mort a Barcelona el gener de 1387, bé que el deixà a darrera hora per perseguir la reina Sibila, que havia abandonat el rei moribund per por dels fillastres.⁸⁵

Quan Joan I esdevingué rei, el 1387, li concedí la governació general, el càrrec que corresponia al primogènit,⁸⁶ i la lloctinència general i la capitania general a Aragó.⁸⁷ També ajudà el rei en la direcció de les Corts generals de Montsó dels anys 1388-1389.⁸⁸ Assumí el càrrec de capità general de les tropes que defensaren Catalunya contra el comte d'Armanyac, que l'envaí amb un exèrcit important, entre 1389 i 1390, justificant-ho per la reivindicació d'una pretesa cessió de drets de la infanta de Mallorca, quan en realitat era una expedició de saqueig per a mantenir les seves tropes, aplegades en el context de la Guerra dels Cent Anys, o bé per a obtenir alguna quantitat de rescat per a retirar-se.⁸⁹ Les companyies arribaren a amenaçar la ciutat de Girona, després d'haver pres Bàscara, que era vila murada, i saquejar tot l'Empordà i el territori proper a Girona. Una crònica fixa els efectius del comte en divuit mil homes, xifra potser exagerada, bé que se sap que era un exèrcit considerable, d'uns quants milers de combatents, que obligà el rei Joan I a convocar la host a Catalunya i a cridar les tropes disponibles a Aragó i a València.⁹⁰

Sicília, un regne per a l'infant

El testament de Frederic II (o III), fill de Pere el Gran i rei de Sicília, havia establert que la successió del regne passés a la branca primogènita de la dinastia barcelonina en cas de manca de descendència masculina en la seva. Les dificultats que travessà Sicília durant els regnats dels seus successors mantingueren viva l'esperança de la branca primogènita de la dinastia d'integrar Sicília novament a la Corona catalanoaragonesa, malgrat que hi havia descendència masculina. El casament de Frederic III (o IV) amb la filla gran del rei Pere el Cerimoniós, Constança, estrenyé novament els llaços dinàstics. Però el matrimoni només tingué una filla, Maria, i, un cop morta Constança, el segon casament del rei tampoc no li proporcionà cap hereu.

Aquesta circumstància donà una base legal a les aspiracions d'intervenir a Sicília. Des de ben jove, les activitats de l'infant Martí foren encaminades a fer valer els drets de la dinastia a Sicília; ja hem vist que des de l'any 1366, amb la creació del comtat de Morella, que no es consolidà, si l'infant accedia al tron de Sicília el rei o els seus successors li havien de lliurar deu galeres armades i pagades per tres

85. Rafael TESIS I MARCA, *El segle XIV...*, p. 112-113, 117 i 121-122.

86. ACA, C, reg. 2102, f. 15v-16v (1387, maig, 11. Barcelona); Jerónimo ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, vol. 4, ed. preparada por Ángel Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1967-1986, p. 717.

87. ACA, C, reg. 2102, f. 16v-17v (1387, juliol, 6 i 27).

88. El rei Joan I li agrai aquesta tasca amb la donació de quatre mil florins d'or: ACA, C, reg. 1874, f. 86v (1389, desembre, 5. Lleida).

89. Sobre la reivindicació dels drets de la dinastia de Mallorca pels Armanyac, cf. Albert LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, vol. II, París, Leroux, 1892, p. 273-279.

90. Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 737-741; Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «Noticiari català dels segles XIV i XV», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, núm. 1 (1915-1917), p. 211-220, concretament p. 215; Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, Barcelona, 1900, p. 272-289; Àurea JAVIERRE MUR, *María de Luna...*, p. 52-84; Rafael TESIS I MARCA, *El segle XIV...*, p. 176-177; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña. Siglos XII a XV», *Revista de Historia Militar*, núm. XLV (Instituto de Historia y Cultura Militar, 2001), núm. extra, *Conquistar y defender. Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 133, 153 i 161-162, mapa a la p. 222, <<http://hdl.handle.net/10261/24290>>.

mesos i dos-cents cavallers pagats també per tres mesos, més uixers i naus per a transportar cavalls i cavallers. La creació del comtat de la Plana i seguidament la del comtat de Besalú, totes dues del 1368, també contenien aquesta clàusula, bé que la d'aquest darrer comtat era una mica més generosa, amb sis-cents homes a cavall, en comptes de dos-cents, i tant l'armada com els homes havien d'ésser pagats per sis mesos. La creació del comtat de Xèrica, el 1372, ja no preveïa aquesta ajuda. A partir del 1375, aquests drets a la Corona siciliana quedaren més justificats perquè l'infant Martí heretà els de la mare,⁹¹ i els de la seva tia, la infanta Blanca, li havien estat cedits pel seu pare el 1375.⁹²

Contra la successió femenina a Sicília o almenys un matrimoni amb l'hereva Maria Frederic III (o IV) de Sicília, cunyat i gendre del Cerimoniós, que morí el 1377, havia aconseguit que el papa Gregori XI reconegués els drets successoris de la seva filla Maria. Malgrat que Maria era la seva néta, Pere el Cerimoniós protestà contra aquesta decisió, que ignorava els seus drets. Evità, l'any 1378, que Maria fos casada amb Joan Galeàs Visconti, gràcies a la intervenció d'un estol català, que destruï la flota milanesa a Pisa abans que el nuvi pogués passar a l'illa.⁹³

Aquell mateix any 1378, la mort de Mata d'Armanyac, l'esposa del primogènit, obrí noves expectatives perquè l'infant Joan podia així casar-se amb Maria, la filla de Frederic III (o IV), i esdevenir rei de Sicília, sense dificultats.⁹⁴ Calia, llavors, repensar el projecte per a l'infant Martí. El rei advertí, a més, que difícilment el papa admetria que dues de les illes sobre les quals pretenia drets fossin en mans de la Corona catalanoaragonesa i per això, el gener de 1379 i novament el 1380, envià ambaixades al papa Urbà per a demanar sotsinfeudar el regne de Sardenya i Còrsega a un dels seus fills; no es deia quin, però era evident que era per a l'infant Martí, que es quedava sense expectatives a fer valer els drets dinàstics a Sicília.⁹⁵

La negativa de l'infant Joan a casar-se amb la seva neboda, la reina Maria, sembla que per escrúpols d'incórrer en incest, encara que l'Església autoritzés el casament, produí gran desolació en el rei, perquè ja havia rebut missatges dels grans barons sicilians: d'Artal d'Alagó, del comte Guillem Ramon de Montcada i d'altres acceptant el matrimoni de l'infant Joan amb Maria i avenint-se a

91. Era el seu hereu: ACA, C, reg. 1537, f. 139r-155r i 157r-180r, comentat per Ulla DEIBEL, «Elionor de Sicília», a *Sobiranes de Catalunya*, Barcelona, 1928, col·l. «Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. x, p. 390-394; cf. també reg. 1554, f. 53v-55v, que és l'acord entre el rei i l'infant sobre l'herència de la reina.

92. Sobre l'acord amb el papa per la successió de Maria i el reconeixement de Sicília com a estat separat de Nàpols: F. GIUNTA, *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, p. 192-203; S. FODALE, *Alumni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma (1372-1416)*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2008, p. 24-28; ACA, C, reg. 1554, f. 53v-55v, 61r-62r, 83v-84v i 86r-86 bis r (1375, juliol, l. Manresa).

93. L'apèndix a la crònica del Cerimoniós es refereix tant a l'acceptació pel papa Gregori XI de la successió femenina com a l'atac català a l'estol de Joan Galeàs Visconti: PERE III, *Crònica*, a JAUME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER i PERE III, *Les quatre grans cròniques*, ed. de F. Soldevila, Barcelona, Selecta, 1971, p. 1154-1156; Alberto BOSCOLO, «L'affermazione aragonesa in Sicilia dopo la morte di Federico il Semplice (1377-1396)», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 365-375; Maria Teresa FERRER i MALLOL, «La política siciliana...», p. 35-40. També té informació nova: Giovanni BERNUZZI, «Relazioni politico-diplomatiche tra i signori di Milano e la Corona d'Aragona durante il regno di Pietro il Cerimonioso. L'epoca di Galeazzo II, Bernabò e Gian Galeazzo Visconti (1355-1387)», *Nuova Rivista Storica*, núm. LXIV (1980), p. 265-304. Un seguiment detallat dels preparatius navals des del 1378 a: Maria Teresa FERRER i MALLOL, «La guerra d'Arborea alla fine del XIV secolo», a *Giudicato d'Arborea e Marchesato di Oristano: proiezioni mediterranee e aspetti di storia locale, Atti del I° Convegno Internazionale di Studi (5-8 dic. 1997)*, a cura de Giampaolo Mele, Oristany, ISTAR, 2000, p. 535-620, concretament p. 579-589, <<http://hdl.handle.net/10261/23418>>.

94. Josep COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Col·lecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyaleu i Johan I*, Barcelona, 1889, p. 74-76, doc. del 4 de novembre de 1378.

95. Maria Teresa FERRER i MALLOL, «La guerra d'Arborea...», p. 578.

posar el regne a les seves mans.⁹⁶ El refús de l'infant Joan capgirà la situació i la tornà on era primer: l'infant Martí defensaria els drets a Sicília i Sardenya continuaria lligada a la Corona catalanoaragonesa.

El rapte de la reina Maria. La cessió dels drets a Sicília a l'infant Martí L'infant Martí preparava des de 1378, amb l'ajut del seu pare, una expedició a Sardenya per tal de sotmetre la rebel·lió i passar després a Sicília, expedició que s'anà retardant per dificultats financeres. Mentrestant, es mantenien els contactes diplomàtics amb Sicília. Però la nit del 23 de gener de 1379 es produí un fet decisiu: el comte Guillem Ramon de Montcada, un noble sicilià d'ascendència catalana, raptà la reina Maria a Catània, on vivia sota la vigilància d'Artal d'Alagó, que era absent, i la portà primer al castell de Licata, de Manfredo Chiaramonte, llavors aliat seu, i després al seu propi castell d'Agosta, l'actual Augusta.⁹⁷ A l'estiu de 1379, el noble Roger de Montcada i Joan de Montbui foren enviats amb una galera amb credencials per a la reina de Sicília i per a tots els grans nobles sicilians, comprès, naturalment, Guillem Ramon de Montcada.⁹⁸ A mitjan febrer de l'any 1380, Guillem Ramon de Montcada era ja a Barcelona acompanyat per Arrigo Rosso, comte d'Aidone, per a tractar amb Pere el Cerimoniós sobre el futur de Sicília, que era en llurs mans puix que tenien la reina. El monarca convocà el seu fill, l'infant Martí, per a parlar de la qüestió, ja que els comtes havien ofert de lliurar-la-hi perquè es casés amb l'infant Joan o, almenys, amb algú de la família reial.⁹⁹ Encara el rei, diverses personalitats i la Cort reunida a Barcelona aquell any intentaren convèncer l'infant perquè acceptés el casament amb Maria, que li proporcionava un regne. Però l'infant al·legà que ja s'havia compromès a casar-se amb la filla del duc de Bar i s'hi negà novament, i calgué buscar un altre candidat per al matrimoni amb Maria, ja que els nobles sicilians estaven disposats a acceptar algun altre membre de la família reial;¹⁰⁰ fou escollit el fill de l'infant Martí, anomenat també Martí, que era un nen molt més jove que Maria.

Fou llavors, el 1380, que el rei Pere cedí a l'infant Martí els seus drets propis a Sicília, amb una sèrie de condicions, entre les quals que ell en seria el rei mentre visqués i l'infant el seu vicari general; després de la mort del rei, seria regne independent, però lligat amb lliga perpètua a la Corona catalanoaragonesa; si l'infant moria sense fills mascles o aquests morien en edat en què encara no poguessin fer testament, Sicília tornaria a la Corona catalanoaragonesa. L'acord entre pare i fill preveia també l'exèrcit i la flota que el rei hauria de proporcionar a l'infant per a una expedició unitària a Sardenya i a Sicília: nou-cents homes a cavall (cinc-cents armats, cent a la geneta i tres-cents estrangers) i tres mil a peu, entre ballesters i llancers, pagats a quatre mesos, més vaixells per a portar-los i quinze ga-

96. Josep COROLEU, *Documents històrics...*, p. 76-77, doc. del 8 d'agost de 1379. ACA, C, reg. 1265, f. 131v (1380, febrer, 14. Barcelona).

97. L'apèndix a la crònica del Cerimoniós es refereix al rapte: PERE III, *Crònica*, p. 1157. Alberto BOSCOLO, «L'affermazione aragonesa...», p. 365-375; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana...», p. 35-40, i especialment «La guerra d'Arborea...», p. 586-590; Pinuccia F. SIMBULA, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna*, Caller, CNR, Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 1993, p. 212-216; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, «Cronaca di un rapimento e di un riscatto», a *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII): XIV Congresso della Corona d'Aragona*, vol. 3, Sàsser, Carlo Delfino, 1996, p. 545-555; cf. també de la mateixa autora, *C'era una volta una regina... Due donne per un regno: Maria d'Aragona e Bianca di Navarra*, Nàpols, Liguori, 2003, p. 20-23.

98. ACA, C, reg. 1263, f. 194r-195r (1379, agost, 7. Barcelona).

99. ACA, C, reg. 1265, f. 135v (1380, febrer, 17. Barcelona).

100. ACA, C, reg. 1265, f. 131v (1380, febrer, 14. Barcelona). Dos dies després, el rei tornà a escriure-li personalment per demanar-li que s'hi repensés, que seria un gran càrrec per al rei i per al mateix infant renunciar a una cosa que donava tant creixement a la casa: ACA, C, reg. 1255, f. 15v-16r ([1380] febrer, 16. Barcelona). Demanà als jurats i prohoms de València i de Saragossa que escrivissin a l'infant: reg. 1265, f. 160r (1380, març, 10. Barcelona).

leres.¹⁰¹ El rei autoritzà també l'infant a alienar el seu patrimoni per tal d'obtenir més diners per a l'expedició.¹⁰²

Un dia abans de la cessió oficial dels drets sobre Sicília, l'infant Martí començà la nova missió recompensant Arrigo Rosso i Guillem Ramon de Montcada. Al primer, li concedí els seus llocs de Pertusa, Bolea, Biel i Berbegal, a Aragó, donació que fou confirmada pel rei. El premi a Arrigo Rosso era per serveis diplomàtics i per haver aconseguit el consentiment dels grans nobles al casament de la reina amb l'infant Joan o algun altre dels «reials».¹⁰³ A Guillem Ramon de Montcada calia agrair-li el rapte de la reina i el lliurament de la seva sobirana a l'avi, el rei Pere, i a l'oncle, l'infant Martí; les donacions rebudes foren posteriors en un mes a les atorgades a Arrigo Rosso, potser per la complicació de l'acord que calia assumir amb ell, que era qui tenia la reina a les seves mans. Rebé, en feu, Cervelló, prop de Barcelona, que comprenia el castell de Cervelló i el lloc de Sant Vicenç dels Horts;¹⁰⁴ també rebé els llocs de Granollers i de Caldes de Montbui en franc alou,¹⁰⁵ donacions confirmades totes pel rei, i, a més, deu mil florins en metàl·lic.¹⁰⁶ El rei ajudà l'infant a recompensar Guillem Ramon de Montcada amb la donació de la vila de Piera en franc alou.¹⁰⁷ Segons l'apèndix a la crònica de Pere el Cerimoniós, la tardança a recompensar Guillem Ramon de Montcada es degué al fet que havia tornat a Sicília, desencantat per les dificultats inesperades que havia trobat a la cort catalana i amb la intenció de buscar un partit millor per a la reina i per a ell, però Roger de Montcada i altres catalans que vigilaven la reina no li permeteren accedir al castell de Licata i tornà a Catalunya, on finalment fou recompensat; aquest relat de la marxa de Guillem Ramon de Montcada, per ara, no està documentat.¹⁰⁸ No hi ha constància que marxés de Barcelona abans de la sortida de Roger de Montcada i

101. La donació, a ACA, C, reg. 1554, f. 109r-111v; els capítols de l'acord entre el rei i l'infant a ídem, f. 111v-113v (1380, juny, 11. Barcelona). Una altra còpia a reg. 1557, f. 2v-4r, cit. per Ruggero MOSCATI, *Per una storia della Sicilia nell'età dei Martini (appunti e documenti: 1396-1408)*, Messina, Università degli Studi, 1954, p. 27, n. 4, i també a reg. 2069, f. 126r-128v. Els salaris previstos eren per als homes a cavall: acorriment de cinc-cents sous per als armats i tres-cents per als alforrats; sou de vuit sous diaris per als armats i sis per als alforrats. Dels homes a peu, els ballesters havien de cobrar tres sous diaris i dos els llancers. L'apèndix a la crònica del Cerimoniós es refereix a aquesta donació: PERE III, *Crònica*, p. 1156.

102. ACA, C, reg. 1557, f. 1r-2v (1380, juny, 11. Barcelona).

103. ACA, C, reg. 2085, f. 52v-55r i 55r-57r (1380, juny, 10. Barcelona). La confirmació del rei: reg. 1554, f. 1r-5r i 6r-10v (1380, juliol, 24. Barcelona, monestir de Vallldonzella). Els pobladors d'aquests llocs es resistiren a donar-ne possessió a aquests nobles i el rei els hagué de pressionar perquè ho fessin abans que marxessin cap a Sicília i els prometé que els confirmaria tots els privilegis: ídem, f. 134r-v (1380, setembre, 2. Castellnou). El mes d'octubre del mateix any Arrigo Rosso vengué les rendes d'aquestes poblacions a Llop de Gurra, canceller de l'infant Martí, per quatre mil florins d'or i el rei posà el seu segell a la venda el 31 d'octubre: reg. 937, f. 170v-171v. També sobre aquest arrendament: reg. 2070, f. 17v-18v. Cf. també Maria Rita Lo FORTE SCIRPO (cur.), *Documenti sulle relazioni tra la Sicilia e l'Aragona (1379-1392)*, Palerm, Societá Siciliana per la Storia Patria, 2006, doc. 18, 65, 74 i 77.

104. El rei havia autoritzat l'infant a alienar el castell de Cervelló per als fets de Sicília: ACA, C, reg. 1554, f. 113v-115v (1380, juny, 11. Barcelona), i reg. 2085, f. 63v-66v (1380, juliol, 11. Barcelona). La confirmació del rei: reg. 1554, f. 11r-15r (1380, juliol, 24. Barcelona). Guillem Ramon de Montcada prengué possessió de Cervelló el 14 de setembre de 1380 per mitjà del seu procurador Bertran de Vilanova; li lliurà la possessió Francesc Palau, procurador de l'infant Martí: AHPB, Francesc de Laderosa, 23/4 (segona part), f. 3v. Cf. també Maria Rita Lo FORTE SCIRPO (cur.), *Documenti...*, doc. 12, 13 i 18.

105. ACA, C, reg. 2085, f. 66v-69v (1380, juliol, 11. Barcelona). La confirmació del rei: reg. 1554, f. 16r-20r (1380, juliol, 24. Barcelona, monestir de Vallldonzella).

106. ACA, C, reg. 2085, f. 63v (1380, agost, 1. Barcelona). No s'accontentà amb aquesta quantitat i vengué 3.500 florins de censal, segurament sobre les propietats que havia rebut, venda que el rei autoritzà, malgrat que hi havia en curs vendes de censal de la Generalitat de Catalunya, que eren prioritàries: reg. 937, f. 151r-v (1380, octubre, 16).

107. ACA, reg. 937, f. 65r-68v (1380, juliol, 24. Barcelona, monestir de Vallldonzella).

108. L'apèndix a la crònica del Cerimoniós es refereix al descontentament de Guillem Ramon de Montcada: PERE III, *Crònica*, p. 1157; Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 661-662 i 678-679, també recull aquesta informació.

d'Eiximèn Peres d'Arenós, amb els quals anà a Sicília.¹⁰⁹ És possible que la notícia correspongui a un any després, quan no es compliren les condicions pactades en l'acord de lliurament de la reina al rei Pere i a l'infant Martí.

El pacte per al lliurament de la reina de Sicília al rei Pere i a l'infant Martí per part de Guillem Ramon de Montcada fou signat el 24 de juliol de 1380. Guillem Ramon de Montcada es comprometé a lliurar la reina a Eiximèn Peres d'Arenós i a Roger de Montcada, en nom del rei i de l'infant, que la tindrien com a reina, néta del rei i neboda i nora de l'infant Martí. Guillem Ramon de Montcada seria el servidor i governador de la reina fins que l'infant anés a Sicília. Roger de Montcada i Eiximèn Peres d'Arenós no podrien lliurar la reina a ningú fora de l'infant Martí, quan arribés a Sicília, o al tutor del seu fill, si l'infant moria abans; Guillem Ramon de Montcada havia d'ésser present en aquest lliurament, llevat que fos mort o presoner o que no volgués ésser-hi. Guillem Ramon de Montcada demanà que l'infant passés a Sicília en el termini d'un any a partir del mes de setembre, ja que hi havia perill en la triga. Si al cap d'aquest temps l'infant no havia anat a Sicília, Roger de Montcada i Eiximèn Peres d'Arenós havien de tornar la reina i el castell on aquesta es trobés a Guillem Ramon de Montcada, llevat que alguna causa raonable hagués impedit el viatge. Ni el rei ni l'infant no havien de treure la reina de l'illa, ni permetre que en fos tret, llevat que hi hagués alguna causa raonable. S'acordà que el papa Gregori XI seria informat del matrimoni pactat per a la reina, tal com ho establí el tractat entre el papa i Frederic III (o IV), ja que altrament podria ésser privada del regne; s'acordà que Guillem Ramon de Montcada, en nom de la reina, enviaria un seu missatger al papa i que el rei i l'infant també li enviarien una ambaixada, bé que, si volien, també podien confiar la tasca a l'ambaixador de la reina. Segons Guillem Ramon de Montcada, el papa estava ben disposat a aprovar aquest matrimoni. Guillem Ramon de Montcada demanà que la seva esposa, la comtessa Alegrança i Serena de Montalt continuessin al servei de la reina, puix que ella n'estava contenta i semblaria que ell havia perdut la gràcia del rei si eren destituïdes. Guillem Ramon de Montcada prometé pujar a les galeres de Roger de Montcada i d'Eiximèn Peres d'Arenós i quan fossin davant de Licata o del castell on fos la reina, s'obligà a fer pujar a les galeres com a reenes la seva muller, fills, germans i germanes. Després ell baixaria a terra, aniria al castell i lliuraria la reina i el castell als nobles i en faria sortir tots els homes. Quan els nobles tinguessin la reina haurien de tornar les reenes. En el cas que la seva família no volgués pujar a les galeres, Guillem Ramon de Montcada hauria de lliurar la reina als nobles abans de sortir de la galera. Arrigo Rosso també intervingué en el pacte compromentent-se a complir i fer complir les coses acordades tant per ell mateix com per les persones a qui representava i a quedar-se a les galeres fins que tot estigués resolt. Tots els participants en el pacte juraren i prestaren homenatge de complir els capítols acordats. Es van prendre, doncs, totes les precaucions possibles per a assegurar que la reina seria lliurada efectivament als dos nobles catalans.¹¹⁰

Lliurament de la reina Maria als representants del rei Pere Un cop signat l'acord, començà la recerca desesperada de diners per tal de proveir els afers de Sicília. El 3 de desembre de 1379, els braços eclesiàstic i de les ciutats i viles de la Cort de Barcelona de 1379-1380 prometeren una ajuda al rei de 150.000 lliures destinada a l'expedició a Sardenya (que també havia de servir per a Sicília) amb la condició que l'estament militar donés la mateixa quantitat i que el rei convoqués les Corts dels altres

109. També Eiximèn Peres d'Arenós rebé un premi més modest pels seus serveis i els que s'esperava que faria: 1.500 florens; vegeu ACA, C, reg. 2085, f. 71r (1380, agost, 4. Barcelona).

110. ACA, C, reg. 1554, f. 141r-144r (1380, juliol, 24. Barcelona, monestir de Valldonzella).

regnes i li donessin una quantitat semblant, però li avançaren cinquanta mil lliures a pagar en sis mesos per a les despeses més urgents. Finalment, el braç militar es negà a fer un donatiu per a aquesta expedició, però acordà amb el rei una mena de compra de privilegis, per la concessió dels quals li atorgà també 150.000 lliures.¹¹¹ El rei ja havia anunciat a l'infant Martí, a mitjan gener, que el braç militar faria un donatiu destinat a ell i li havia dit que enviés procuradors a Barcelona per tal de rebre el donatiu i distribuir-lo; li suggeria que hi enviés Ramon de Vilanova o, si aquest no hi podia anar, Jaume Marc o Guillem Sanoguera.¹¹² Amb aquests diners, el rei comptava armar almenys una de les dues galeres que volia enviar a Sicília per tal de substituir la part de les tripulacions que calgués de les galeres que hi eren en custòdia de la reina i que el noble Gilabert de Cruïlles pogués tornar; aviat, però, sorgiren problemes perquè els diputats posaven obstacles al lliurament de diners i l'infant hagué de demanar un préstec de dotze mil sous.¹¹³ Potser fou aquest el préstec amb interessos usuraris que comportà sentències d'excomunió contra els seus servidors, dictades per l'oficial del bisbe.¹¹⁴

El rei proporcionà a l'infant 34.500 florins d'or per a enviar tres galeres a Sicília, crèdit atorgat pels banquers Arnau Esquerit i Pere Pasqual, amb la fiança de l'infant Martí, dels nobles Ramon de Vilanova, camarlenc del rei, i Berenguer de Cruïlles, camarlenc de l'infant, i Jordi Joan, dispenser de l'infant: era un préstec a sis mesos amb interessos i mogubells. L'infant Martí, per indemnitat dels fiadors, els obligà la Vall d'Uixó i la serra d'Eslida, al regne de València; mentre que per a indemnitat de l'infant, el rei li obligà el lloc de Vila-real per trenta mil florins.¹¹⁵ Posteriorment només es parla de trenta mil florins com a capital disponible per a pagar les despeses de la tramesa de les galeres que havien d'anar a Sicília sota el comandament d'Eiximèn Peres d'Arenós: tripulació, armes, queviures per als vaixells però també per a proveir els castells de Licata i d'Agosta,¹¹⁶ reparació de la galera patronejada per Miquel de Gurrea i un pagament de 1.500 florins a Eiximèn Peres d'Arenós i de la mateixa quantitat a Roger de Montcada.¹¹⁷ L'infant també demanà diners als mateixos banquers, quinze mil florins més, amb la penyora de la serra d'Eslida i la Vall d'Uixó, però els banquers trobaven que no n'hi havia prou i per això l'infant demanava al seu pare de fer pagar dotze mil florins als llocs de Terrassa, Vilamajor, Cardedeu, Santpedor i Moià, que tenien privilegi de no ésser alienats.¹¹⁸

La marxa d'aquestes galeres, prevista en un principi per a començament de setembre, s'hagué de retardar fins a la primeria de desembre. Les instruccions que portaven les galeres eren tan laxes, amb autorització, fins i tot, per a confiscar béns als connacionals, en cas de necessitat, que immediatament començaren els abusos sense que hi hagués cap necessitat que els justificués.¹¹⁹ Acabades de sortir de

111. *Corts, Parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu (1288-1384)*, introducció i edició a cura de Manuel Sánchez Martínez i Pere Ortí Gost, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1997, col·l. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. II/4, p. 543-569, doc. xxix (1) i xxix (2).

112. ACA, C, reg. 1265, f. 111v-112r (1380, gener, 16. Barcelona).

113. ACA, C, reg. 2085, f. 12v-13r (1380, gener, 28. València), i reg. 1265, f. 138v-139r (1380, febrer, 21. Barcelona).

114. ACA, C, reg. 2085, f. 82v (1380, novembre, 27. Barcelona).

115. ACA, C, reg. 1554, f. 119r-125r (1380, juny, 19); cf. també reg. 2085, f. 89v-90r (1380, desembre, 14. Barcelona). Calgué pagar als banquers una «gràcia» de 650 florins perquè consentissin a donar el crèdit.

116. ACA, C, reg. 2085, f. 79r-v (1380, octubre, 18. Barcelona), 80r-82r (1380, novembre, 8, 20 i 25. Barcelona), 88r-v, 89r-v i 90r-91v (1380, desembre, 12, 13, 15, 17 i 18. Barcelona); reg. 2070, f. 168v-169r (1381, desembre, 10).

117. ACA, C, reg. 2085, f. 62v (1380, agost, 2. Barcelona). El cost de reparació de la galera era de tres-cents florins: ídem, f. 73r-v.

118. Archivio di Stato di Palermo, Protonotaro 5, f. 136v-137r (1380, octubre, 17. Barcelona) i 138v (1380, novembre, 19. Barcelona).

119. Pinuccia F. SIMBULA, «Navigare nel Medioevo. Aspetti finanziario delle squadre navali: il caso della spedizione per la liberazione di Maria di Sicilia», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 24 (1994), p. 491-507, concretament p. 498-499.

Barcelona ja prengueren mercaderies davant de Blanes i Sant Feliu i les posaren a rescat, cosa que provocà la indignació de Barcelona, que fou autoritzada a armar galeres per a procedir contra les galeres d'Eiximèn Peres d'Arenós i Roger de Montcada.¹²⁰ Les captures continuaren, tal com ho demostren els comptes del clavari de la petita flota,¹²¹ i per aquest motiu es degué endurir l'exigència de Barcelona per a enviar-hi galeres armades a fi de tallar els abusos. L'infant Martí es queixà d'aquesta decisió, que considerava precipitada i contraproductiva pel mal efecte que faria a Sicília i a la reina que fossin enviades galeres catalanes contra altres galeres catalanes.¹²² La queixa de l'infant degué fer efecte i a mitjan agost el rei declarava que el que havien robat les galeres d'Eiximèn Peres d'Arenós i Roger de Montcada als seus súbdits no pujava a més d'uns quatre mil florins i que ell ho faria restituir. No podia castigar els capitans, afegia, perquè tenien guiatge, ja que els havia enviat a fornir els castells de Sicília i ara n'esperava informacions sobre la situació de l'illa i de la reina.¹²³

La reina fou lliurada a Roger de Montcada i a Eiximèn Peres d'Arenós, i en fou feta acta de consignació el 5 de juny de 1381, recollida, com també un parell dels capítols de l'acord que acabem de comentar, en un document del 14 de desembre de 1381 en el qual el rei i l'infant Martí deslliuraren Guillem Ramon de Montcada del jurament i homenatge prestats en el pacte per al lliurament de la reina, puix que ja l'havia complert.¹²⁴

L'any 1381 sorgí una nova preocupació pel que feia a Sicília, ja que arribaren rumors a la cort catalana sobre la intenció del papa Urbà VI de legitimar Guillem, fill il·legítim de Frederic III (IV), i de dispensar-lo perquè pogués succeir-lo en aquest regne. Pere el Cerimoniós escriví immediatament al papa per queixar-se del perjudici tan gros que volia fer a la seva néta i a la seva casa.¹²⁵ El projecte, però, si era cert, no continuà endavant.

En canvi, fou molt més greu per a la bona marxa dels preparatius per a l'expedició a Sardenya i a Sicília la fallida, el 1381, de dues banques barcelonines que havien deixat grans quantitats de diners al rei, la banca de Pere Descaus i Andreu d'Olivella i la de Pere Pasqual i Arnau Esquerit. Les rendes dels llocs del patrimoni i els impostos concedits a ambdues banques com a garantia dels emprèstits no foren suficients per a fer cara als creditors i el monarca hagué de fer-se càrrec del passiu del banc Descaus-Olivella i satisfer directament els creditors. Les dificultats financeres del rei paralitzaren durant un quant temps els preparatius de l'expedició i amb prou feines hom pogué atendre el proveïment del castell de Licata, on era la reina Maria.¹²⁶

120. ACA, C, reg. 821, f. 30r-31r (1381, gener, 19, 30 i 31. Saragossa).

121. Analitzats per Pinuccia F. SIMBULA, «Navigare nel Medioevo», p. 499-506.

122. ACA, C, reg. 2070, f. 89v-90r (1381, juny, 12. Sogorb).

123. ACA, C, reg. 1276, f. 25r-26r (1381, agost, 16. Saragossa).

124. ACA, C, reg. 988, f. 27v-29v (1381, desembre, 14. Tortosa). Atès que la major part dels documents importants referents a Sicília foren copiats en els registres del rei, però també en els de l'infant, la còpia d'aquest es troba a l'Archivio di Stato di Palermo, Protonotario 5, f. 132r-133r, un dels registres que l'infant es deixà a Sicília. Aquesta darrera versió fou publicada per Giuseppe LA MANTIA, *Documenti inediti in lingua spagnuola (1381-1409) in Sicilia*, Palerm, 1899, p. 1-4, doc. 1.

125. ACA, C, reg. 1276, f. 139v-140r (1381, setembre, 6. Saragossa).

126. Ramon GUBERN, «La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón», a *Congreso Internazionale di Scienze Storiche. Riassunti delle Comunicazioni*, Florència, 1955, p. 236-238; Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «Le attività e le operazioni della banca trecentesca di Pere Descaus e Andreu d'Olivella», *Medioevo: Saggi e Rassegne*, núm. 15 (1991), p. 109-182; Gaspar FELIU MONTFORT, «El maestro racional de la Corona de Aragón y la revisión de cuentas de la Taula de Canvi de Pere Descaus y Andreu d'Olivella», a *IX Congreso de la Asociación Española de Contabilidad y Administración de Empresas*, vol. 1, Salamanca 1997, p. 936-954; Gaspar FELIU MONTFORT, «La disputa por los libros contables en la quiebra de la Taula de Canvi de Pere Descaus y Andreu d'Olivella (1381)», *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, núm. XXIII/120 (2004), p. 95-124.

Trasllat de la reina Maria primer a Càller i després a Barcelona Després d'un sojorn en aquest castell, Roger de Montcada, cap de les galeres catalanes que custodiaven la reina Maria, la tornà al castell d'Agosta, perquè sabia que Manfredo Chiaramonte pensava assetjar aquell altre castell, però llavors fou Artal d'Alagó qui assetjà Agosta amb cinc galeres i una galiota. La situació hauria estat difícil per a la guarnició catalana si no hagués arribat, el mes de juny de 1382, la petita flota del vescomte de Rocabertí, que tornava d'Orient. A Càller havia tingut notícia del setge d'Agosta i de les dificultats en què es trobaven la reina i els catalans que la defensaven i, amb les seves galeres i d'altres vaixells de reforç que prengué a Sardenya, es dirigí a Agosta, la qual fou desassetjada tan aviat com Artal d'Alagó fou informat d'aquesta arribada imminent.¹²⁷

Considerant que el lloc no era prou segur, el vescomte portà la reina, amb tot el seguici, a Càller. Dos anys després, no se sap per quina raó, el governador de Càller, Joan de Montbui, decidí portar-la a Catalunya, sense llicència del rei Pere el Cerimoniós. El monarca s'indignà quan sabé la notícia que el governador de Càller havia abandonat les seves responsabilitats a Sardenya, acció que qualificà de perversitat i bogeria, i li ordenà que tornés immediatament a Càller, ja que corria perill, i deixés la reina a Mallorca en poder del governador de l'illa, que la guardaria al castell; el rei no el volia veure i amenaçava de castigar-lo de manera exemplar si gosava presentar-se davant d'ell.¹²⁸ Però el rei escrivia les seves cartes el 16 de setembre de 1384 des de Vilafranca de Penedès, on li havia pervingut la notícia, i la reina de Sicília havia arribat a Mallorca el 18 d'agost.¹²⁹ Pocs dies després, el rei ja tenia notícia que la seva néta, la reina de Sicília, havia arribat a Barcelona. El 25 de setembre anul·lava les prohibicions fetes contra el governador Joan de Montbui i li manava que anés prop d'ell, segurament perquè l'informés.¹³⁰

El rei, encara des de Vilafranca, comunicà a la seva néta el goig que sentia per la seva arribada i li anuncià la tramesa de dos cavallers, Bernat Eimeric i Ramon Llimós, que l'havien d'informar de diversos afers.¹³¹ Al mateix temps es preocupà de buscar diners per al proveïment de la reina i d'escollir un tresorer per a ella; de moment, fou designat un notari de Tarragona, Nicolau Albanell, bé que poques setmanes després era nomenat, sembla que amb un caràcter més definitiu, Llorenç Terrats.¹³² Ja el mes d'octubre, el rei li assignà cinc mil florins d'or anuals per al manteniment de la seva petita

127. L'apèndix a la crònica del Cerimoniós es refereix a la intervenció del vescomte de Rocabertí: PERE III, *Crònica*, p. 1158; Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1947, 804 p.; reedició a cura de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, doc. DXXIX, p. 581-582. Sobre l'expedició del vescomte de Rocabertí: Maria Rita Lo FORTE, *Dalla plaia di Barcellona all'Acropoli di Atene: il viaggio di Felip Dalmau de Rocabertí (1381-1382) in un rapporto d'epoca*, Palerm, Università di Palermo, 2005.

128. El rei escriví al governador de Mallorca, al mateix Joan de Montbui i al governador de Rosselló i al castlà del castell de Perpinyà, per si anava a Cotlliure: ACA, C, reg. 1289, f. 12v, 13r, 14v i 15r (1384, setembre, 16 i 17. Vilafranca del Penedès). Aquest incident no fou recollit per Maria Mercè COSTA, «Oficials de la Corona d'Aragó a Sardenya (segle XIV). Notes biogràfiques», *Archivio Storico Sardo*, núm. XXIX (1964), p. 325-377, concretament p. 359. Montbui continuà com a governador.

129. Mateu SALZET, «Rerum apud Maioricas gestarum ab anno 1372 ad 1408», a Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XXI, Madrid, Imprenta Real, 1852, p. 231.

130. ACA, C, reg. 1289, f. 18v (1384, setembre, 25. Vilafranca del Penedès).

131. ACA, C, reg. 1289, f. 29r (1384, setembre, 26. Vilafranca del Penedès); la tramesa d'aquestes persones fou comunicada a Joan de Montbui, que devia continuar ocupant-se dels afers de la reina: ídem f. 20r-v.

132. Demanà al veguer de Càller que trametés al tresorer de la reina cinc-cents florins d'or que havien quedat allà dels diners que el rei Pere hi havia fet enviar per al proveïment de Maria quan havia sabut que tenia dificultats econòmiques: ACA, C, reg. 1282, f. 75r (1383, maig, 27. Montsó), i reg. 1289, f. 18v (1384, setembre, 25. Vilafranca del Penedès) i 21r-v (1384, setembre, 26. Vilafranca del Penedès).

cort.¹³³ Maria de Sicília residí des de llavors habitualment a Barcelona fins a l'any 1392, en què l'infant Martí la portà, juntament amb el seu fill Martí, amb qui l'havia casada, a Sicília.

L'expedició a Sicília El fet de tenir la reina, que era la penyora clau en la qüestió siciliana, influí segurament, com també la manca de finançament adequat, en la lentitud dels preparatius per a l'expedició a Sicília, malgrat que l'infant no cessà mai d'ocupar-se'n.¹³⁴ L'any 1383, l'infant assegurava que les noves que li arribaven de Sicília obligaven a apressar els preparatius de l'expedició; per això encarregà a Guerau de Queralt, que era a la cort castellana o que hi havia d'anar, que demanés al rei castellà cinc galeres per a quatre o cinc mesos.¹³⁵

Però les dificultats internes, la falta de diners i les diferències entre el rei i el primogènit anaren retardant aquesta expedició, que no pogué portar-se a terme durant la resta del regnat de Pere el Cerimoniós. Malgrat tot, l'activitat orientada en aquest sentit continuà.

Mort el rei Pere, l'infant continuà reservant-se per a ell el càrrec de vicari, que comportava el govern de l'illa, però ara el tron correspondria al seu fill Martí, que es casaria amb la reina Maria.

Des de l'inici del regnat del seu germà Joan I i malgrat les ocupacions derivades del càrrec de governador general que ostentava l'infant, es dedicà a preparar la reinstauració de Maria mitjançant llargues negociacions diplomàtiques amb els nobles i les ciutats sicilianes i la preparació d'una flota i d'un exèrcit. L'infant empenyorà el seu patrimoni per afrontar aquesta gran despesa i per aquesta causa fou dispensat d'ocupar-se del càstig dels responsables dels atacs jueus del 1391, que hauria suposat un retard de l'expedició i un gran perjudici econòmic per a ell.¹³⁶

L'expedició estigué a punt, finalment, el 1392 i sortí de Portfangós el 17 de febrer.¹³⁷ Abans de sortir, a la darrereria de gener, fou celebrat el matrimoni per paraules de present entre Maria, reina de Sicília, i el fill de Martí l'Humà, Martí el Jove, que aleshores tenia només dotze anys, però que així ja pogué intitular-se rei de Trinàcria, és a dir, de Sicília.¹³⁸ L'estol era més aviat reduït, d'onze o dotze galeres armades,¹³⁹ i segurament altres vaixells per portar els cavalls, ja que no s'esperava oposició, almenys no un rebuig generalitzat. La reina, el seu marit i l'infant desembarcaren prop de Trapani i foren acceptats per tres dels quatre vicaris que governaven l'illa. Només s'hi oposaren els Chiaromonte, però la presa de Palerm i l'execució d'Andrea Chiaromonte, una decisió equivocada, el juny de 1392, en comptes de marcar la fi de la resistència, foren l'inici d'una vasta insurrecció, que exigí la tramesa de reforços des de Catalunya, reunits urgentment per Bernat de Cabrera i Maria de Luna, i el

133. ACA, C, reg. 944, f. 36v-37r (1384, octubre, 17. Vilafranca del Penedès).

134. El 1382 feia demandes per al passatge de Sicília als seus dominis: ACA, C, reg. 2086, f. 32v (1382, març, 15. València). El 1382 i el 1383 encara pagava els participants en la flota d'Eiximèn Peres d'Arenós i Roger de Montcada amb diners o terres: ídem, f. 34r (1382, abril, 25. València) i 72v-73v (1383, febrer, 24. Tortosa).

135. ASP, Protonotario, 6, f. 24v (1383, març, 2. Tortosa). Cf. la referència a Carmelo TRASELLI, «Il protonotario di Martino, duca di Montblanc», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. LXIII/2 (1957), p. 467-502, concretament p. 476 i 482.

136. ACA, C, reg. 2054, f. 110r-111r (1391, setembre, 25. Balaguer).

137. Ernest MOLINÉ I BRASÉS, «Noticiari català...», p. 215.

138. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història...*, vol. I, doc. ccccix del 5 de febrer de 1392, p. 373-374; *Crònica del regnat...*, p. 17-20.

139. L'estol s'aturà a Mallorca el 20 de febrer i en marxà el 22: Campaner (Àlvar CAMPANER I FUERTES, *Cronicon Mayoricense: Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1806*, Palma de Mallorca, 1881, p. 79) indica dotze galeres, mentre que Salzet (Mateu SALZET, «Rerum apud Maioricas...») diu que eren onze. Cf., sobre l'expedició, els textos de la Crònica del regnat de Joan I, les notícies de la Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona i del Manual de Novells Ardits i el relat de Pere Tomic que figuren a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

socors de l'estol preparat per Joan I per a Sardenya (1394).¹⁴⁰ Amb aquests reforços, l'infant Martí aconseguí sotmetre, a poc a poc, la revolta. Quan, per mort del seu germà Joan I, esdevingué rei, el 1396, volgué romandre un any més a l'illa per tal de deixar-la pràcticament pacificada. Encara hi esclatà una revolta, l'any 1398, més reduïda, però fou ja la darrera.

EL REGNAT DE MARTÍ L'HUMÀ

Les dificultats inicials del regnat

El 19 de maig de 1396 morí el rei Joan I de manera imprevista, mentre caçava en els boscos de Foixà, prop de Torroella de Montgrí. La notícia arribà ràpidament a Barcelona i el diumenge 21, els consellers de la ciutat, després d'haver anunciat oficialment aquesta mort a Maria de Luna, duquesa de Montblanc, esposa de l'infant Martí, li notificaren que, tenint en compte que el rei Joan I, en vida, tenia per primogènit el seu germà, l'infant Martí, i que no se sabia que hagués deixat cap fill mascle, legítim, que el pogués succeir, ells reconeixien l'infant com a rei i ella com a reina.¹⁴¹

Els consellers de Barcelona, l'arquebisbe de Tarragona i Bernat Galceran de Pinós, per tal de mostrar de manera pública el reconeixement dels drets de l'infant Martí a la Corona, portaren Maria de Luna del palau on vivia al palau reial entre grans aclamacions.¹⁴²

Per les substitucions ordenades pel rei Pere el Cerimoniós en la successió, la Corona corresponia legítimament al germà de Joan I, l'infant Martí, perquè havia mort sense fills mascles. També el testament de Joan I el designava com a hereu en aquest cas, malgrat que aquest testament no pogué ésser conegut fins més endavant, ja que el secretari del rei, Pere de Benviure, es resistia a obrir-lo.¹⁴³

Durant l'any d'absència del seu marit a Sicília, la reina Maria de Luna s'hagué de fer càrrec de la regència.¹⁴⁴ Tingué el suport de la ciutat de Barcelona i de la Diputació del General de Catalunya i de

140. Sobre la reinstauració de la reina Maria de Sicília, vegeu, en aquest mateix volum, Henri BRESCH, «Un royaume pour Martin, duc de Montblanc». També els treballs següents: Alberto BOSCOLO, «L'affermazione aragonese...», p. 365-375; Alberto BOSCOLO, *La politica italiana di Martino il Vecchio, re d'Aragona*, Pàdua, 1962, p. 18-28; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La política siciliana...», p. 40; Francesco GIUNTA, *Aragonesi e Catalani nel Mediterraneo*, vol. 1, *Dal regno al Vicereame in Sicilia*, Palerm, U. Manfredi, 1953 (traducció castellana: *Aragoneses y catalanes en el Mediterráneo*, Barcelona, Ariel, 1989, p. 221-236); Vincenzo D'ALESSANDRO, *Politica e Società nella Sicilia Aragonesa*, Palerm, V. Manfredi, 1963, p. 127-153; Henri BRESCH, *Un monde méditerranéen: Économie et société en Sicile 1300-1450*, Roma, École Française de Rome, 1986, p. 830-845; Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *C'era una volta...*, p. 67-91. Cf. també: Frederic Pau VERRIÉ, «Maria de Sicília o una armada en 1392. Primera parte. De Sicília a Barcelona», i «Segunda parte. De Barcelona a Sicília», *Barcelona: Divulgación Histórica*, núm. II, p. 218-222 i 223-227.

141. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Llibre del Consell, 27, f. 29r-30r (1396, maig, 25), citat a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I de Aragón por Martín I y la invasión del conde de Foix. La participación de Barcelona en la defensa de Cataluña (1396-1397)», a M. Isabel del VAL i Pascual MARTÍNEZ (dir.), *Castilla y el mundo feudal: Homenaje al profesor Julio Valdeón*, Valladolid, Junta de Castilla y León i Universidad de Valladolid, 2009, p. 381-396, <<http://hdl.handle.net/10261/24611>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els dos parlaments de Catalunya durant el període 1396-1397», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 9 (2009 [2011]). Cf. els textos de cròniques i dietaris sobre aquest esdeveniment i sobre el començament del regnat a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

142. Àurea JAVIERRE MUR, *María de Luna...*, p. 52.

143. La nova reina li ho havia demanat diverses vegades: ACA, C, reg. 2343, f. 25r i 36v, i reg. 2344, f. 39v-40r (1396, juny, 5). Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 4, p. 801.

144. Sobre la reina, vegeu en aquest mateix volum: Núria SILLERAS-FERNÁNDEZ, «Dues reines per a un rei: Maria de Luna i Margarida de Kades, les mullers de Martí I l'Humà (r. 1396-1410)». Cf. també: Núria SILLERAS FERNÁNDEZ, *Power, piety and patronage in late medieval queenship: Maria de Luna*, Nova York, Palgrave Macmillan, 2008 (ara traduïda: *María de Luna, piedad y patronazgo de una reina bajomedieval*, Saragossa, CSIC, Institución Fernando el Católico, 2012), i l'obra ja citada d'Àurea JAVIERRE MUR, *María de Luna...*

les persones i institucions que s'havien oposat al govern de Joan I en els seus darrers temps. Afrontà les dificultats de l'inici del regnat: les maniobres de la reina vídua Violant, que pretenia estar embarrassada, i les amenaces d'invasió de companyies d'armes que vagaven per terres occitanes i que, segons els rumors que corrien abans de la mort del rei Joan I, havien d'entrar en connivència amb els consellers i cortesans del monarca difunt.¹⁴⁵

Malgrat que aquestes amenaces es van esvaïr, se'n concretaren d'altres de més perilloses: les reivindicacions de la Corona per part del comte Mateu de Foix, casat amb Joana, filla de Joan I.

L'intent de Benet XIII d'arbitrar la successió de Joan I A principi de juny de 1396, la reina Maria de Luna enviava al seu parent, el papa Benet XIII, una ambaixada per tal d'informar-lo de la situació: de l'armament d'un cert nombre de galeres i naus perquè el seu marit, el rei, pogués tornar des de Sicília ben acompanyat, cosa que no li resultava fàcil «per fretura e minve gran de moneda», car la reina havia trobat la caixa buida. Li notificava la reunió a Barcelona de prelats, barons i síndics de les ciutats per posar en bon estament els regnes, i del fals embaràs de la reina Violant, i també li reportava les notícies que començaven a arribar segons les quals el comte de Foix reclamava el regne d'Aragó i el comte d'Armanyac el regne de Mallorca i que ambdós reunien tropes: tres mil llances, mil de les quals entrarien per Cerdanya, mil pel vescomtat de Castellbò i les mil restants per Aragó; es deia que el comte de Foix, amb set-centes llances, es disposava a entrar tot seguit. La reina es queixava que, malgrat que era parenta molt propera, el papa no tan sols no l'havia ajudada, sinó que el seu cubiculari havia ordenat congelar fins a nova ordre el pagament de 9.500 florins d'or de la resta d'una ajuda concedida al rei Joan I per a la defensa de Sardenya.¹⁴⁶

Però Benet XIII no solament no l'ajudà, sinó que pretengué intervenir en la qüestió successòria en uns termes que per força havien d'ésser perjudicials per a la reina Maria. És una notícia desconeguda i que ens mostra un precedent de la seva intervenció en la qüestió successòria a la mort del rei Martí i al Compromís de Casp. Sembla que hauria d'haver estat content que una parenta seva, Maria de Luna, hagués accedit al tron de la Corona catalanoaragonesa, com a esposa de Martí l'Humà, però potser pensà que afavorir Violant de Bar i la seva filla li podia tornar el favor de la casa de França. El papa proposà a la reina Maria que els regnes li enviessin missatgeria a ell, com si fos l'àrbitre de la qüestió. La reina li respongué que no era costum que la terra fes missatgeria per coses que concernien els reis; que mai els vassalls farien missatgeria sobre la successió, ja que semblaria que posaven en disputa el vassallatge, i menys encara en absència del rei, al qual temien i, a més, perquè ningú no s'atreveria a fer tal cosa si els regnes no estaven units. La reina afegia que, si li aconsellava que fes consultes a cadascun dels regnes, ho faria, però que era difícil i llarg. Li demanava, més aviat, que mirés d'aconseguir que el comte de Foix abandonés el projecte d'envair els seus regnes i que li demanés que li enviés ambaixadors i ella també miraria d'enviar-ne a la cort avinyonesa a fi de sentir-los i potser negociar-hi.¹⁴⁷

La invasió del comte de Foix. Actuacions diplomàtiques i de defensa Els intents diplomàtics per fer-lo desistir de la invasió que projectava o per aïllar-lo es concretaren no solament en les ambaixades al

145. Martí de RIQUER, *Obras de Bernat Metge*, edició crítica, traducció, notes i pròleg, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, Càtedra Ciudad de Barcelona, 1959, col·l «Biblioteca de Autores Barceloneses», p. *87-*112; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els dos parlaments...», p. 43-60, i també, en aquest volum, Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts i la Generalitat de Catalunya durant el regnat de Martí l'Humà».

146. ACA, C, reg. 2344, f. 23r-24r (1396, juny, 7).

147. La carta del papa era del 28 d'agost, mentre que Francesc d'Aranda havia rebut un memorial per explicar a la reina l'oferta del papa: ACA, C, reg. 2344, f. 107v-108r (1396, setembre, 12. Barcelona).

papa que acabem de comentar, sinó també en ambaixades a França, a Navarra, a Castella i a Anglaterra, que dominava les terres franceses veïnes del comte, on tenia molts aliats. Ramon de Perellós, vescomte de Perellós i de Roda, aconseguí, almenys, desfer l'aliança del comte de Foix amb el comte d'Armanyac.¹⁴⁸

Finalment, el comte intentà fer valer les seves pretensions per les armes. L'octubre de 1396, envaià Catalunya per la vall de la Noguera Pallaresa, usant les seves possessions del vescomtat de Castellbò, però fracassà perquè no aconseguí arribar fins als seus dominis de Martorell i Castellví de Rosanes, des d'on hauria amenaçat Barcelona; aquests llocs foren ocupats per les tropes barcelonines immediatament.

D'altra banda, les tropes de Catalunya, capitanejades pel comte Pere d'Urgell, li van barrar l'accés a les planes més riques, on hauria pogut hivernar, i hagué de retirar-se, bé que el vescomtat de Castellbò continuà en rebel·lia.¹⁴⁹

El procés contra els consellers de Joan I Un altre dels problemes que hagué d'acarar la reina fou el processament dels antics consellers i oficials del seu cunyat, el rei Joan, per exigència de les ciutats i viles reials, especialment de Barcelona. Els acusats foren trenta-vuit, entre els quals els consellers Berenguer Marc, mestre de Montesa, Eiximèn Peres d'Arenós, Eimeric de Centelles, Ramon de Perellós, vescomte de Roda, i el seu germà Ponç de Perellós, Ramon Alemany de Cervelló, governador de Catalunya, els juristes Guillem i Joan de Vallseca, el vicecanceller Esperandeu Cardona, el regent de la Cancelleria Pere de Berga, el protonotari Bartomeu Sirvent, el secretari Bernat Metge i tres mercaders que havien actuat com a prestadors de diners al rei, entre els quals l'italià Luchino Scarampi. Foren acusats d'haver format una lliga per a governar segons les seves conveniències, d'haver aconsellat malament el rei, d'haver acceptat suborns en afers de política, d'administració i de justícia, d'haver-se enriquit a costa del patrimoni reial i d'haver cridat tropes estrangeres perquè envaïssin els regnes. Alguns foren acusats d'immoralitat en la vida privada i dos, Esperandeu Cardona i Joan Garrius, d'haver enverinat les seves mullers.¹⁵⁰

148. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Activitats polítiques i militars de Ramon de Perellós, autor del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*, durant el regnat de Joan I», a *Medievo Hispano: Estudios in memoriam del Prof. Derek W. Lomax*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Medievales, 1995, p. 159-173, especialment p. 170-172, <<http://hdl.handle.net/10261/23408>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rapto de un embajador. Las embajadas a Navarra e Inglaterra de Ramon de Blanes en 1396 y la sucesión de Juan I de Aragón», a Eloísa RAMÍREZ VAQUERO i Roser SALICRÚ I LLUCH, *Cataluña y Navarra en la Baja Edad Media*, Pamplona, Universidad Pública de Navarra, 2010, p. 111-137, <<http://hdl.handle.net/10261/26352>>.

149. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica...*, p. 272-298; Bonaventura PEDEMONTI I FALGUERA, *Notes per a la Història de la Baronia de Castellvell de Rosanes, Martorell, Abrera, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires*, Barcelona, 1929, p. 320-340; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els primers diputats de la Generalitat de Catalunya (1359-1412)», a Miquel COLL I ALENTORN, *Miscel·lània d'homenatge en el seu vuitantè aniversari*, Barcelona, Fundació Jaume I, 1984, p. 221-269, concretament p. 253, <<http://hdl.handle.net/10261/25214>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I...», p. 381-396; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els dos parlaments...». Cf. també, especialment el mapa: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar...», p. 135, 153, 162 i 222. Cf. textos de cròniques sobre la defensa contra aquesta invasió a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

150. Marina MITJÀ, «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. xxvii (1957-1958), p. 375-417; Martí de RIQUER, *Obras de Bernat...*, p. *113-*126; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una època tranquil·la en el govern de Barcelona: el regnat de Martí l'Humà (1396-1410)», a *VI Congrés d'Història de Barcelona: El temps del Consell de Cent*, vol. I, *L'emergència del municipi, segles XIII-XIV*, a cura de Manuel Rovira i Solà i Sebastià Riera i Viader, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2001, col·l. «Barcelona. Quaderns d'Història», núm. 4 i 5, p. 165-182, <<http://hdl.handle.net/10261/21720>>. Cf. textos de cròniques sobre el procés a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

El retorn del rei Martí Les Diputacions del General de Catalunya i de València havien tramès ajut i vaixells al rei perquè pogués fer el viatge de retorn i deixar al seu fill una Sicília més estabilitzada.¹⁵¹ El rei sortí de Messina el 13 de desembre de 1396, després d'assistir al matrimoni del seu fill amb la reina Maria de Sicília a l'església, ja que fins llavors només estaven promesos «per paraules de present», i es dirigí a Trapani, d'on sortí cap als seus estats el 10 de gener de 1397.¹⁵² Aquest viatge fou aprofitat per a fer una breu estada a Sardenya, per a encoratjar els defensors de les posicions catalanes, i una altra a Còrsega, domini nominal on encara cap rei català no havia posat els peus i on calia animar el partit procatalà d'Arrigo Della Rocca.¹⁵³ També es va aturar a Avinyó, els mesos de març i abril, per tal de visitar el papa Benet XIII i debatre amb ell el tema del Cisma que dividia l'Església.¹⁵⁴ El 22 de maig, el rei arribà a Badalona i el diumenge 27 entrà a Barcelona, on li havia estat preparada una gran festa.¹⁵⁵

La reina Maria havia iniciat un procés contra el comte de Foix, que determinà que els seus extensos dominis a Catalunya fossin confiscats, però quan, el 1398, Martí l'Humà intentà organitzar l'ocupació del vescomtat, el comte Mateu morí, en plena joventut. Començà llavors un acostament dels seus successors al rei, que acabà amb el perdó i la devolució dels béns, el 1400, llevat de Castellví de Rosanes i de Martorell, que havien quedat units a Barcelona pel lligam del carreratge.¹⁵⁶

Pel que fa al procés contra els consellers de Joan I, la major part dels acusats foren absolts pel rei Martí entre 1397 i 1398, bé que alguns hagueren de pagar una multa i els prestadors de la cort hagueren d'acceptar una rebaixa en els seus crèdits. Aquest final disgustà la ciutat de Barcelona i altres que havien instat el procés. Se'n fa ressò la cròniqueta del rei Martí quan diu:

Aprés ésser vengut en la terra, la gent d'aquella pensant que ell donàs mort als dits presoners qui eren estats consellers del dit rey en Johan, e ell soltà aquells.¹⁵⁷

151. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els dos parlaments...»; *Crònica del regnat...*, p. 19-20; Mateu SALZET, «Rerum apud Maioricas...», p. 229. Vegeu els fragments esmentats en aquest llibre: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...».

152. *Crònica del regnat...*, p. 19-20. Vegeu, en aquest llibre: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...».

153. Maria Giuseppina MELONI, «Arrigo Della Rocca: un nobile corso al servizio dei re d'Aragona», *Medioevo: Saggi e Rassegne* (Càller), núm. 18 (1994), p. 9-26, en concret p. 24-25; publicat també a *Estudis Castellonencs*, núm. 6 (1994-1995), *Miscel·lània d'estudis dedicats a la memòria del Professor Josep Trenchs i Òdena*, p. 901-912, concretament p. 11-12; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Il partito filocatalano in Corsica dopo la morte di Arrigo della Rocca», *Medioevo: Saggi e Rassegne* (Càller), núm. 24 (2001), p. 65-87, en concret p. 65-66, <<http://hdl.handle.net/10261/25431>>.

154. *Crònica del regnat...*, p. 20; Franz EHRLE, *Martin de Alpartils, Chronica Actitatorum temporibus Benedicti XIII*, Paderborn, 1906, p. 26-28; *Crònica de Bertrand Boissset*, publ. per Franz Ehrle, *Archiv für Literatur*, núm. VII, p. 318-398, fragment reproduït per Sebastià PUIG I PUIG, *Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, 1920, p. 53-54, n. 5, i p. 55, n. 3. Cf. els textos sobre la visita a Avinyó a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

155. MATEU SALZET, «Rerum apud Maioricas...», p. 230-231; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les relacions del rei Martí l'Humà amb la ciutat de Barcelona», a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Crònica, Ponencias y Comunicaciones*, vol. III, Barcelona, 1962, p. 161-170, concretament p. 163-164, <<http://hdl.handle.net/10261/25434>>; Miguel RAUFAST CHICO, «¿Un mismo ceremonial para dos dinastías? Las entradas reales de Martín el Humano (1397) y Fernando I (1412) en Barcelona», *En la España Medieval*, núm. 30 (2007), p. 91-130.

156. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica...*, p. 297-300; Bonaventura PEDEMONTE I FALGUERA, *Notes per a la Història...*, p. 340-343 i 372-373. Sobre el carreratge: Maria Teresa FERRER I MALLOL, *L'associació de municipis a l'edat mitjana. El carreratge de Barcelona, 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, 1249-1999*. Conferència. Saló de Cent, 10 de febrer de 1999, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1999, <<http://hdl.handle.net/10261/25430>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Viles i llocs associats a Barcelona a l'edat mitjana. El carreratge», a *XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó: El món urbà a la Corona d'Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta (Barcelona-Lleida, 7-12 de setembre de 2000)*, vol. III, Actes, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2003, p. 293-314.

157. *Crònica del regnat...*, p. 21. Cf. el text a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

El monarca s'ocupà també d'organitzar el seu consell,¹⁵⁸ de planificar la restauració del patrimoni reial, com veurem, i dels diversos aspectes del govern dels seus estats.

El periple pels regnes Després d'haver visitat Montserrat al setembre, el rei Martí inicià el viatge cap a Aragó, visitant pel camí Poblet, Lleida i el monestir de Sixena. A principi d'octubre arribà a Saragossa, on celebrà Corts entre 1398 i 1400¹⁵⁹ i es coronà, juntament amb la seva esposa, en una gran festa.¹⁶⁰ L'abril de 1400 tornà a Catalunya i un any després, a mitjan maig, es dirigí cap al regne de València, però romangué a les comarques septentrionals sense entrar a la capital (malgrat que arribà fins molt a prop, a Burjassot), perquè hi inicià la celebració de la Cort de Sogorb-Castelló-València, que s'allargaria fins a 1407.¹⁶¹ Deixà la Cort a la fi de l'any 1401 per viatjar cap a Terol i Daroca i continuar, ja cap a començament de l'any 1402, fins a Mallén per tal d'entrevistar-se amb el rei de Navarra a la frontera entre tots dos regnes, a fi d'escollir una de les filles de Carles III per al seu fill Martí, que havia quedat vidu de Maria de Sicília; l'escollida fou Blanca, que es casà per procuració amb el rei de Sicília.¹⁶² Al febrer, el rei baixava cap a Tortosa i es dirigia després a València, on entrà el 26 de març de 1402 amb la reina Maria de Luna i amb la nova reina de Sicília, i on foren obsequiats amb festes fastuoses.¹⁶³

El rei romangué a València tot l'any 1403 i part del 1404, fins al mes de juliol, en què anà a Maella per tal d'enllestir una segona cort als aragonesos.¹⁶⁴ El mes d'agost baixà per l'Ebre i, a l'altura de Garcia, continuà per terra fins a Tarragona i d'aquí a Valldaura i a Barcelona, on romangué gran part de l'any 1405 i on rebé la visita del seu fill, el rei Martí de Sicília. L'assistència de tots dos al trasllat de

158. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El Consell Reial durant el regnat de Martí l'Humà», a *El poder real en la Corona...*, vol. 2, p. 173-190, <<http://handle.net/10261/23804>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Un aragonés consejero...*, p. 531-562, <<http://hdl.handle.net/10261/21635>>.

159. Germán NAVARRO ESPINACH (ed.), *Cortes del reinado de Martín I. Actas de las Cortes de Zaragoza de 1398-1400*, amb la col·laboració de Juan Abella Samitier, Vidal Muñoz Garrido i Concepción Villanueva Morte, Saragossa, Grupo CEMA, IberCaja, Cortes de Aragón i Gobierno de Aragón, 2008, col·l. «Acta Curiarum Regni Aragonum», núm. VI/1. Sobre les Corts celebrades a Aragó, vegeu en aquest mateix volum: Esteban SARASA, «Las Cortes de Aragón en el reinado de Martín el Humano».

160. El relat de la festa a: Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, edició crítica d'Agustí Alcoberro, Barcelona, Barcino, 1997, col·l. «Els nostres clàssics, Col·lecció B», núm. 14-15, p. 178-190; l'hem inclòs a: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum. Cf. també Prim BERTRAN I ROIGÉ, «Les demandes de coronació de Martí l'Humà (1398-1400). Primera aproximació», a *XVII Congrés d'Història...*, vol. III, p. 93-104; Maria A. ROCA MUSSONS, «Notas sobre la coronación de Martín I el Humano», a *El poder real en la Corona...*, p. 451-459. Sobre aquesta festa i les festes d'entrada, vegeu en aquest mateix volum: Miguel RAUFAST, «Los pliegos de la ceremonia: monarquía, reino y ciudad en tiempos de Martín el Humano».

161. Vegeu, en aquest mateix volum: Rosa MUÑOZ, «Las Cortes y la Generalidad valenciana durante el reinado de don Martín».

162. Sobre aquest casament i aquesta nova reina de Sicília: Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *C'era una volta...*, i les diverses aportacions de les jornades sobre Blanca de Navarra (Pamplona, 1998), *Príncipe de Viana*, núm. LX-216 (1999) i LX-217. Vegeu, en aquest mateix volum: Laura SCIASCIA, «Maria di Sicilia e Bianca di Navarra».

163. Cf. una referència a la festa a: *Dietari del capellà...*, p. 88-89, i també a *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna*, vol. II, *Llibre de l'entrada del rei Martí*, edició a cura de Joan Aliaga, Ximo Company i Lluïsa Tolosa, València, PUV, 2007, col·l. «Fonts històriques valencianes», núm. 28, 431 p.

164. Germán NAVARRO ESPINACH (ed.), *Cortes del reinado de Martín I. Actas de las Cortes de Maella. Fogaje general del reino ordenado en las Cortes de Maella*, amb la col·laboració de Juan Abella Samitier, Vidal Muñoz Garrido i Concepción Villanueva Morte, Saragossa, Grupo CEMA, IberCaja, Cortes de Aragón, Gobierno de Aragón, 2008, col·l. «Acta Curiarum Regni Aragonum», núm. VI/2. Vegeu també Esteban SARASA, «Las cortes y la diputación de Aragón», en aquest mateix volum, i la comunicació de Juan ABELLÁN SAMITIER i Mario LAFUENTE GÓMEZ, «La intervención de la baja nobleza en las Cortes de Aragón durante el reinado de Martín I».

les relíquies de sant Sever, donades al rei per l'abat de Sant Cugat i portades a la catedral de Barcelona, és la imatge usada per a la commemoració del sisè centenari de la mort del rei Martí.¹⁶⁵

El novembre de 1405, el rei s'adreçà a Perpinyà, on havia convocat a Corts els catalans, que finalment s'iniciaren, amb retard, el 1406.¹⁶⁶ D'aquí, les traslladà a Sant Cugat perquè la Cort havia restat bloquejada i li convenia tornar a Barcelona. Al maig, però, la notícia de l'augment perillós de les lluites de bàndols a València l'obligà a deixar la Cort i marxar a aquest regne, on residí la resta de l'any i gairebé tot l'any següent; aprofità l'estada per a cloure la Cort de València i no fou fins a mitjan desembre de 1407 que tornà a Catalunya per continuar la Cort als catalans. La seva salut ja no era gaire bona i procurà fer part del viatge per mar. La celebració de la Cort i especialment la preparació de l'expedició a Sardenya el retingueren a Barcelona o la rodalia fins a la seva mort el 31 de maig de 1410.

Comentarem, seguidament, de manera molt breu, alguns punts importants del seu govern, reenviant a la bibliografia o als diversos treballs que figuren al llibre.

Les croades a Barbaria, la defensa de l'espai marítim i el comerç

Un dels primers objectius del nou monarca fou lluitar contra el cors barbaresc i cristià que amenaçava el litoral català. Els anys 1398 i 1399, València i Mallorca organitzaren una croada contra Barbaria, com a resposta al barreig de Torreblanca (Maestrat) l'any 1397 per corsaris sarraïns, concretament per un corsari renegat anomenat Fuster. Barcelona no hi pogué participar perquè tenia prou càrrec amb les operacions militars previstes per a ocupar el vescomtat de Castellbò, pertanyent al comte de Foix. L'estol croat atacà i saquejà Tedelis (ara Dellys, l'actual Algèria) i de tornada intentà auxiliar el papa Benet XIII, assetjat al seu palau d'Avinyó per tropes franceses, però no pogué remuntar el Roine per excés de calat; així i tot, va contribuir amb la seva presència a millorar la situació del papa. Un segon estol croat fou organitzat el 1399 per a atacar Bona, ara amb menys èxit.¹⁶⁷

Més endavant, cap al 1406, el problema de la pirateria islàmica en els mars catalans tornà a ressorgir amb l'atac a Barenys per part de corsaris barbarescos i s'inicià la reflexió sobre la necessitat de dissenyar una nova política de defensa.¹⁶⁸

A més de les demostracions de força dirigides contra els corsaris barbarescos, que atacaven els vaixells i les costes catalanes, valencianes o mallorquines, calia actuar també contra els corsaris cris-

165. El trasllat fou el 4 d'agost: *Dietari del capellà...*, p. 138-139; Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 279 i doc. CXXVIII, p. 505-508.

166. Cf. sobre aquestes Corts de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts i la Generalitat...», en aquest mateix volum, i també Tomàs de MONTAGUT, «El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà», que s'ocupa de l'ordenació de la justícia universal proposada en aquestes Corts.

167. Andreu IVARS CARDONA, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia, 1397-1399. Estudi documentat*, València, Olmos y Lugán, 1921; Jaume SASTRE MOLL, «Aportación mallorquina a la Armada Santa», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 37 (1979), p. 167-199 i 485-518; Andrés DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia: La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 1993, p. 142-201; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «"Piero da Rabat catelano, corsaro crudelissimo", de la novel·la LIV de Giovanni Sercambi, és Pere Fuster, corsari valencià renegat?», a Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ i Maria del Pilar PEREA (ed.), *La cultura catalana en projecció de futur: Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló de la Plana, Institut Ramon Llull, Universitat Jaume I, Fundació Germà Colón i Estudi General Lul·lià, 2004, p. 215-222, consultable en text complet a <<http://hdl.handle.net/10261/23803>>. Cf. textos sobre les croades a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

168. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefa MUTGÉ i Manuel SÁNCHEZ (ed.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, CSIC, Institución Milà i Fontanals, 2005, p. 101-134; consultable en text complet a <<http://hdl.handle.net/10261/17685>>.

tians, sovint catalans o amics, que causaven grans perjudicis al comerç català. L'arrel del problema era la manca de diners de la Corona per a pagar amb regularitat els soldats que defensaven les places catalanes a Sardenya. Aquestes places, doncs, protegien els corsaris que les abastien amb llurs preses o feien desviar cap a l'illa els vaixells catalans o d'altres nacions a fi que llur càrrega fos confiscada i destinada a la defensa, amb la promesa que la Corona els indemnitzaria. Com a conseqüència, els vaixells catalans havien de sofrir, a més de les desviacions, les represàlies de les nacions perjudicades pels atacs dels corsaris.¹⁶⁹

Per tal de solucionar aquest problema, el rei reuní a Tortosa, l'any 1400, un Parlament de les ciutats marítimes dels seus regnes, que li va concedir un donatiu controlat per elles per a defensar durant tres anys les posicions catalanes a Sardenya, reduïdes a l'Alguer, Càller i Longosardo per la vasta revolta acabada pels jutges d'Arborea. Posaren, però, algunes condicions: que s'acabés la protecció als corsaris, que es reformés el Govern de Sardenya i que fossin expulsats els mercaders italians que operaven a terres catalanes, acusats de fer operacions bancàries internacionals que repercutien en dany de l'economia catalana i de fer una competència ruïnosa als mercaders autòctons. Aquesta darrera concessió va durar escassament un any; el rei, pressionat pels productors de matèries primeres, llana, gra, safrà, etc., que els consideraven uns bons clients, decretà el 1402 la llibertat de comerç dels italians sota algunes condicions i amb l'obligació de pagar un impost especial.¹⁷⁰

La política interior

El govern dels territoris i l'administració de la justícia eren tasques ordinàries de tot monarca; les bandositats nobiliàries i ciutadanes dificultaren molt el govern durant aquest regnat i algunes ponències i comunicacions se n'ocuparen al congrés i també figuren en aquest llibre.¹⁷¹ Igualment, dins de l'àrea d'estudis de la societat d'aquell moment, cal considerar la situació de les minories jueva i musulmana, que també mereixeren atenció en el congrés i en aquest llibre.¹⁷²

El rei hagué d'esforçar-se a aturar la desintegració del patrimoni reial i de recuperar-lo a fi de donar una base sòlida de poder econòmic a la Corona, ja que tenia les mans lligades en qüestions fiscals i no podia crear nous impostos sense pactar-ho amb les corts. Havíem volgut comptar amb una ponència sobre la fiscalitat i l'endeutament públic, i no ho vam aconseguir. Però hi ha almenys

169. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401», a *XIV Congreso di espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV)*, vol. I, Sàsser, Carlo Delfino, 1995, p. 427-443, <<http://hdl.handle.net/10261/25209>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Corso y piratería entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media», a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV: V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003)*, Sevilla i Cadis, Diputación de Cádiz, Servicio de Publicaciones i Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322, <<http://hdl.handle.net/10261/23799>>. Cf. també Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els corsaris castellans i la campanya de Pero Niño al Mediterrani. Documents sobre El Victorial», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 5 (1968 [1970]), p. 265-338; consultable en text complet a <<http://hdl.handle.net/10261/24685>> i trad. al castellà a: Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*, Barcelona, CSIC, Institución Milá y Fontanals, 2000, p. 9-98, volum que conté també «Vida, aventuras y muerte de un corsario castellano: Diego González de Valderrama alias Barrasa (†1410)».

170. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 393-466, especialment p. 406-425, <<http://hdl.handle.net/10261/24688>>.

171. Per a qüestions de govern, cf. en aquest mateix volum, Flocel SABATÉ, «Regnat de Martí I: el govern del territori i els bàndols», i Josep ALANYÀ, «La governació de Martí l'Humà en el territori del bisbat de Tortosa». Sobre l'administració de la justícia i els intents de reforma: Tomàs de MONTAGUT, «El poder del dret durant el regnat...», i Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, «L'administració de justícia en el segle XV».

172. Brian CATLOS, «Entre eulx plusieurs Sarrazins...». Els jueus, els musulmans i el regne de Martí I».

un treball sobre la hisenda municipal a Mallorca.¹⁷³ Naturalment, el rei vetllà per la promoció i defensa del comerç, tant interior com exterior, i de les seves institucions, els Consolats de Mar i els d'Ultramar,¹⁷⁴ i també per la bona marxa de l'economia, tant agrària com urbana.¹⁷⁵

Recuperació del patrimoni reial Martí I s'esforçà a aconseguir la restauració del patrimoni reial, empenyorat en els regnats precedents, i el declarà inalienable l'any 1399, ampliant així a aquesta qüestió la pragmàtica de la unitat dels regnes de la Corona catalanoaragonesa que els reis havien de jurar quan accedien al tron. Inicià la recuperació del patrimoni amb el retorn a la jurisdicció reial de molts pobles on havia estat empenyorada i que havia suposat la senyorialització del govern i de la justícia locals. El retorn al domini de la Corona havia de ser pagat pels habitants dels llocs afectats perquè el rei no tenia diners per a fer-ho. El procés de reversió a la Corona fou per aquest motiu lent i dificultós per l'oposició dels senyors, que en alguns casos recorregueren a la violència contra els vilatans i els pagesos que col·laboraven en aquesta operació. També provocà malestar i enfrontaments entre els pagesos, ja que els remences, que no sortien beneficiats de la reversió a la Corona perquè continuaven sota la jurisdicció senyorial, s'hi oposaven. A Catalunya, els conflictes causats per la reversió a la Corona de les jurisdiccions locals alienades contribuïren a crear el clima que desembocà més tard en els aixecaments remences. A València i a Aragó, la recuperació del patrimoni reial fou menys conflictiva perquè les Corts van contribuir a fer-la possible mitjançant donatius.¹⁷⁶

La contenció de les bandositats nobiliàries i ciutadanes Les lluites entre cavallers i entre ciutadans a Catalunya i també a Mallorca,¹⁷⁷ però especialment entre els bàndols nobiliaris al regne de València i a Aragó, constituïren un motiu de preocupació a la darrera part del regnat de Martí l'Humà; a parer de la reina Maria, el rei no esmerçà prou energia a reprimir aquests brots de violència que van anar enverinant la convivència cívica en aquests dos regnes. La lluita entre el bàndol dels Vilaragut i el dels Centelles al País Valencià fou una veritable guerra, que va produir una víctima molt important: el governador Ramon de Boïl, assassinat el 1407.¹⁷⁸ A Aragó, les lluites entre els Luna i els Urrea també foren violentes. Jaume d'Urgell fou nomenat lloctinent general del rei en aquest regne, el 1408, per tal

173. Ricard URGELL HERNÁNDEZ, «La hisenda municipal del regne de Mallorca en el canvi de segle (1390-1410)».

174. Vegeu, en aquest mateix volum, M. Dolores LÓPEZ, «El comercio interno. Ferias y mercados. La redistribución a través de los caminos terrestres, fluviales y el tráfico de cabotaje»; Elisa SOLDANI, «Il commercio internazionale all'epoca di Martino l'Umano», i Daniel DURAN I DUELT, «Consolats de mar i consolats d'ultramar. La defensa de l'espai marítim en temps de Martí l'Humà».

175. Cf. en aquest llibre: Gaspar FELIU, «Producció rural i urbana», i Andreu GALERA I PEDROSA, «Senyoriu, sal i safrà. Economia regional i oligarquies urbanes a la vila i comtat de Cardona a l'alba del 1400».

176. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionalis en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 7 (1970-1971 [1973]), p. 351-491, <<http://hdl.handle.net/10261/24686>>. Cf. també: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les relacions del rei Martí...», p. 166-169; Enrique MAINÉ BURGUETE, «Martín I y la recuperación del patrimonio real en Aragón. Acuerdos firmados en 1398 entre el monarca y Don Joan Sancho, ciudadano de Zaragoza», a *El poder real en la Corona...*, vol. 4 p. 149-163. I en aquest mateix volum: Enric GUINOT, «Sobre la gestió del patrimoni reial de la Corona d'Aragó en temps del rei Martí l'Humà (1396-1410)».

177. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Lluites de bàndols a Barcelona en temps del rei Martí l'Humà», a *Estudis d'Història Medieval*, vol. 1, *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics, 1969, p. 75-94, <<http://hdl.handle.net/10261/25939>>; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les dissensions pel govern de Mallorca (1401-1404). Una intervenció pacificadora de Barcelona», *Randa*, núm. 65 (2010); *Miscel·lània Gabriel Llompart*, núm. 5, p. 73-94, <<http://hdl.handle.net/10261/33392>>. Cf. en aquest volum: Flocel SABATÉ, «Regnat de Martí I...».

178. Salvador CARRERES I ZACARÉS, *Notes per a la història dels bandos de València*, València, 1930. Cf. en aquest volum: Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «L'Interregne a València».

de pacificar-lo, però no solament no aconseguí aquest objectiu, sinó que es guanyà l'enemistat dels Urrea.¹⁷⁹ Aquestes divisions de la noblesa valenciana i aragonesa foren decisives en la resolució del problema successori a la mort del rei Martí, perquè la inclinació d'alguns dels bàndols per Jaume d'Urgell va determinar que la part contrària es negués a donar-li suport i cerqués un altre pretendent.

La política internacional

La política internacional del rei Martí buscà la pau amb els veïns;¹⁸⁰ hi hagué pau amb Castella, malgrat les tensions provocades per la confiscació dels béns que el marquès de Villena i comte de Dènia tenia a Castella i per les diferències a causa d'un impost sobre el comerç mutu, que provocà un tancament de fronteres de 1403 a 1409.¹⁸¹ També es mantingueren bones relacions amb Navarra, de les quals és una bona mostra el casament d'una infanta navarresa amb Martí el Jove, rei de Sicília.¹⁸² Joan I havia signat un tractat amb França i la pau es mantingué durant tot el regnat, malgrat els incidents corsaris i els robatoris fronterers, que obligaren a negociar un acord sobre les represàlies.¹⁸³ El rei Martí signà una pau amb Gènova el 1402, a fi de tallar la guerra en cors endèmica entre catalans i genovesos i l'ajut d'aquests als rebels sards, però l'expedició a Sardenya de 1408-1409 va revifar el conflicte.¹⁸⁴ El Cisma d'Occident fou el problema internacional més greu d'aquells anys i el rei Martí s'implicà molt a defensar el papa d'Avinyó, Benet XIII, natural d'Aragó i parent de la seva muller, i acabà acollint-lo als seus regnes quan començà a ser abandonat pels antics partidaris.¹⁸⁵

179. Cf. en aquest volum: Josep-David GARRIDO VALLS, «Interregne i bandositats a Aragó».

180. Cf. en aquest mateix llibre: Carles VELA, «La política exterior de Martí l'Humà».

181. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La ruptura comercial amb Castella i les seves repercussions a València (1403-1409)», a *I Congreso de Historia del País Valenciano (València, 1971)*, vol. II, València, 1981, p. 671-682, <<http://hdl.handle.net/10261/24618>>, traduït al castellà i inclòs al volum recopilatori *Entre la paz...*, p. 521-536; Máximo DIAGO HERNANDO, «La "quema". Trayectoria histórica de un impuesto sobre los flujos comerciales de Castilla y Aragón (siglos XIV y XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 30/1 (2000), p. 91-156.

182. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rapto de un embajador...». Cf. la bibliografia esmentada a la nota 162 sobre el casament del rei Martí el Jove amb Blanca de Navarra.

183. Jeanne VIELLIARD i Robert AVEZOU, «Lettres originales de Charles VI conservées aux Archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, núm. xcvi (1936), p. 317-373; Jeanne VIELLIARD i Léon MIROT, «Inventaire des Lettres des rois d'Aragon à Charles VI et à la cour de France conservées aux Archives de la Couronne d'Aragon à Barcelone», *Bibliothèque de l'École des Chartes*, núm. cxiii (1942), p. 99-150; Carme BATLLE I GALLART, «Els francesos a la Corona d'Aragó», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 361-392.

184. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative per la pace del 1402 fra la Corona catalano-aragonesa e Genova: un tentativo per porre fine alla guerra di corsa», *Archivio Storico Sardo*, núm. xxxix (1998), *Studi in memoria del Prof. Giancarlo Sorgia*, p. 99-138.

185. Cf. en aquest mateix volum: Prim BERTRAN, «El Cisma d'Occident en la política del rei Martí», i també Josep HERNANDO, «L'Església i la vida religiosa durant el regnat de Martí l'Humà». La bibliografia sobre el Cisma és molt extensa, però seleccionem la següent: *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià (Barcelona-Peníscola, 1979)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986 i 1988, 2 v.; «VI Centenari del Cisma d'Occident. El Cisma a les terres valencianes», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, núm. LVI/2 (1980); Joan F. CABESTANY, Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josep M. MARQUÈS, Josep PERARNAU, Jaume RIERA, Josep TRENCHS i Josep VIVES, *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1979. Sobre Benet XIII: Sebastià PUIG I PUIG, *Pedro de Luna...*; Franz EHRLE, *Martin de Alpartils...*; MARTÍN DE ALPARTIL, *Cronica actitatorum temporibus Benedicti Pape XIII*, edició i traducció de José Ángel Sesma Muñoz i María del Mar Agudo Romeo, Saragossa, Gobierno de Aragón, Centro de Documentación Bibliográfica Aragonesa, 1994; Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII*, vol. 1, *La curia de Aviñón (1394-1403)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003; Ovidio CUELLA ESTEBAN, *Bulario aragonés de Benedicto XIII*, vol. 2, *La curia itinerante (1403-1411)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2005; Barbara von LANGEN-MONHEIM, «Un mémoire justificatif du pape Benoît XIII: l'Informatio seriosa. Étude de ses formulations, de 1399 aux actes du concile de Per-

Pel que fa als països islàmics, fou signada una pau amb Granada el 1405 per tal de donar seguretat al comerç i a la navegació i per a aconseguir la devolució de captius.¹⁸⁶ Les relacions amb els països del Magrib foren molt més tenses. Els incidents piràtics constants amb aquests països obligaren no solament a fer una demostració de força, que ja hem comentat, sinó també a negociar; la iniciativa sortí dels països del Magrib, que temien noves accions bèl·liques, però tampoc no estaven disposats a acceptar qualsevol tracte. Hi hagué negociacions amb els benimerins del Marroc el 1399, preocupats per les dues croades portades a terme contra el nord d'Àfrica, però les tensions i els incidents durant les negociacions impediren de concertar un tractat de pau. També fracassaren les negociacions amb el rei de Tremissèn, on l'anarquia existent allargà les negociacions, mentre que fou signat, finalment, un acord amb Tunis el 1403.¹⁸⁷

L'expedició a Sardenya. Mort del primogènit i incorporació de Sicília a la Corona catalanoaragonesa

L'expedició a Sardenya fou l'esdeveniment més important dels darrers anys del regnat. Com que no havia estat possible pacificar l'illa mitjançant la negociació amb els Arborea, la Cort de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona de 1406-1410 atorgà un ajut limitat al rei per a portar a terme una expedició a Sardenya que permetés reprimir una revolta que anava dessagnant en homes i diners els estats de la Corona catalanoaragonesa. Com que la Cort no volia ajudar en una expedició a Sardenya, perquè opinava que era del rei i, en tot cas, afer d'unes Corts conjuntes de tots els estats de la Corona, oficialment aquest estol armat i amb soldats era una ambaixada al primogènit, Martí el Jove, rei de Sicília, que el 1408 es trobava a Sardenya amb una flota siciliana, força reduïda, que en realitat l'havia d'acompanyar a Catalunya; el primogènit s'adonà que la situació era crítica per al domini català a l'illa i reclamà al seu pare ajut militar, que no arribà fins al 1409. La batalla decisiva es lliurà el 26 de juny de 1409 a Sanluri, on els sards i el vescomte de Narbona, el nou jutge d'Arborea que havien escollit, sofriren una severa derrota. La joia per la victòria es transformà en dolor al cap de pocs dies, a causa de la mort sobtada de Martí el Jove, que havia contret la malària.¹⁸⁸ La seva

pignan (1408)», *Études Roussillonaises, Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, núm. xxiii (2007-2008); *Le concile de Perpignan (15 novembre 1408-26 mars 1409)*, actes del col·loqui de Perpinyà (24-26 de gener de 2008), sota la direcció d'Hélène Millet, *Études Roussillonaises, Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, núm. xxiv (2009-2010). Cf. les particularitats del Cisma a Sicília a Salvatore FODALE, *Scisma ecclesiastico e potere regio in Sicilia I: il duca di Montblanc e l'episcopato tra Roma e Avignone (1392-1396)*, Palerm, 1979; Salvatore FODALE, *Il clero siciliano tra ribellione e fedeltà ai Martini (1392-1398)*, Palerm, 1983; Salvatore FODALE, *Alumni della perdizione. Chiesa e potere in Sicilia durante il Grande Scisma (1372-1416)*, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2008.

186. Andrés GIMÉNEZ SOLER, «La Corona de Aragón y Granada», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. iv (1907-1908), p. 358-361; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle xiv: Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, CSIC, Institució Milà i Fontanals, 1988, p. 178-186.

187. María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo xiv (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, Institució Milà y Fontanals, 1995, p. 114-116, 134-135 i 159-166. Cf. també Estanislau de K. AGUILÓ, «Pau feta entre els reis de Aragó y de Sicília de una part y el rey de Tunis de l'altre (1403)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núm. ix (1901-1902), p. 350-355; Mariano ARRIBAS PALAU, «Une lettre de Martin l'Humain à Abou Faris de Tunis», *Ibla*, núm. iii (1953), p. 349-356.

188. Antonino CALDARELLA, «La Sardegna dopo la morte di Martino I», *Studi Saresesi*, núm. xiii (1935), extret; Antonino CALDARELLA, «L'impresa di Martino I, re di Sicilia, in Sardegna (a. 1408-1409)», *Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere ed Arti di Palermo*, sèrie iv, xiv (1953-1954), p. 5-90; Alberto BOSCOLO, «L'impresa di Martino il Giovane in Sardegna», a *Medioevo aragonese*, Pàdua, 1958, p. 23-35; Alberto BOSCOLO, *La politica italiana...*, p. 99-146; Bruno ANATRA, «La Sardegna nella guerra mediterranea dei cento anni», a John DAY, Bruno ANATRA i Lucetta SCARAFFIA, *La Sardegna medioevale e moderna*, a *Storia d'Italia*, Torí, Utet, 1984, concretament p. 305-326; Francesco Cesare CASULA, *La Sardegna aragonese*, vol. 2, *La nazione*

mort significà l'annexió de Sicília a la Corona catalanoaragonesa, ja que deixà hereu el seu pare, el rei Martí.¹⁸⁹

La successió

Es plantejà llavors el problema de la successió, ja que Martí el Jove no tenia fills legítims. Martí l'Humà, que era vidu des de la fi de 1406, es casà amb Margarida de Prades per cercar descendència, però no n'aconseguí. El nomenament del comte d'Urgell, casat amb la seva germana Isabel, per als càrrecs de lloctinent i governador general, que ostentaven els hereus de la Corona, era un reconeixement implícit del seu dret a la successió, però Martí l'Humà no el declarà mai explícitament com a successor perquè intentava afavorir el seu nét Frederic, fill natural de Martí el Jove, al qual legitimà perquè succeís el seu pare en el comtat de Luna; segons l'humanista Lorenzo Valla, que, com ja hem dit, havia obtingut molta informació del bufó mossèn Borra, el rei havia planejat fer-lo legitimar per Benet XIII per a succeir-lo a ell mateix; la cerimònia estava prevista per al primer de juny, però el monarca no tingué temps de portar a terme aquest pla perquè morí el 31 de maig de 1410, sense haver designat successor. Valla explica com, a les darreres hores de la seva vida, hi hagué fortes pressions sobre el rei per a aconseguir declaracions a favor d'una línia de successió o d'una altra. Els ambaixadors sicilians aconseguiren una resposta afirmativa, plenament conscient, segons Valla, a la seva petició que Frederic fos rei de Sicília. El convenciment d'aquesta concessió degué ésser tan general que Ferran d'Antequera demanà, el setembre de 1412, trasllat de la donació de Sicília feta pel rei Martí al seu nét Frederic.¹⁹⁰

Però els missatgers de Barcelona foren més llestos que els de Sicília perquè cridaren els notaris que havien portat fins al palau on el rei agonitzava i li demanaren si volia que el regne pervingués a qui li correspongués de dret; obtingueren com a resposta un so gutural que interpretaren com a «hoc», és a dir, sí. Segurament no era més que un so de la ranera de la mort, però aconseguiren eliminar l'avanatge dels candidats més ben situats: Frederic, l'hereu que el rei volia, i Jaume d'Urgell, que ostentava el títol de governador general, propi dels primogènits, i que era l'hereu segons el costum successori seguit per la dinastia barcelonina. L'habilitat d'alguns membres del Govern barceloní, que no volien com a rei un representant de l'alta noblesa com era el comte d'Urgell, evità la proclamació immediata del comte com a rei i aconseguiren deixar obert el debat successori, però no el pogueren controlar com pensaven, perquè d'això se n'encarregà Benet XIII, que volia assegurar-se el suport de Castella en un moment en què les seves perspectives de continuar en el papat eren cada vegada més exigües; recordem que ja havia intentat manipular la successió de Joan I, malgrat que hauria estat en perjudici de la seva parenta Maria de Luna; llavors segurament pretenia obtenir el suport de França, que

sarda, Sàsser, Chiarella, 1990, especialment p. 507-556; Luciano GALLINARI, «Guglielmo III di Narbona, ultimo sovrano di Arborea, e la guerra dei cent'anni», *Medioevo: Saggi e Rassegne*, núm. 18 (1993), p. 91-121. Sobre la intervenció de la Cort de Barcelona en la preparació de l'expedició a Sardenya, cf. en aquest mateix volum: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Les Corts i la Generalitat...». Cf. també Luisa D'ARIENZO, «La lotta contro gli Arborea in Sardegna. La spedizione di Martino il Giovane (1408-1409) e la fine del Giudicato». Cf. textos sobre l'expedició a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...», en aquest mateix volum.

189. Cf. en aquest mateix volum: Salvatore FODALE, «Martino il Giovane e la soggezione del Regno di Sicilia a quello d'Aragona».

190. Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 146-147, cf. el text en aquest mateix llibre: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat...». Enric BAGUÉ, «Dos documents sobre l'infant Frederic, fill de Martí de Sicília, i l'afer de la successió», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XI (1935), p. 323-332. El document és del reg. 2401, f. 7r (1412, setembre, 3. Saragossa).

podia estar interessada en la successió a favor de la infanta Violant, casada amb Lluís d'Anjou, de la dinastia reial francesa.¹⁹¹

S'obrí així un interregne, conclòs amb el Compromís de Casp, que proclamà rei el nebot del rei Martí, Ferran d'Antequera. Hom arribà a aquesta solució per les maniobres del papa Benet XIII, que volia un rei que li assegurés el màxim suport possible a la fase final del Cisma d'Occident i, més tard, per la pressió militar de l'infant Ferran d'Antequera, tutor del rei de Castella i regent, que tenia tropes a la frontera i que s'havia aliat amb un dels dos bàndols enfrontats a Aragó i també a València.¹⁹²

Amb Martí l'Humà s'acabà la dinastia de la Casa de Barcelona, que havia regit les terres catalanes des del segle VIII, quan s'havia iniciat amb el comte Borrell d'Urgell-Cerdanya i comte d'Osona, pare de Sunifred i avi de Guifré el Pelós.¹⁹³ La nova dinastia no s'arrelà a Catalunya i no fou mai catalana de llengua i de cultura, com ho havia estat la Casa de Barcelona.

191. Lorenzo VALLA, *Historia de Fernando...*, p. 146-147; Daniel GIRONA I LLAGOSTERA, «L'extinció del casal de Barcelona o capvespre de la nació catalana», a *Homenatge a la memòria del rei Martí: Vè Centenari de la seva mort (1410-1910)*, Barcelona, Centre Excursionista de Catalunya, 1910, p. 19-59. Per a una informació documentada dels esdeveniments i dels interessos i actuacions dels principals actors del drama, vegeu Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. 2, Barcelona, Alpha, 1962, p. 546-568; Ferran SOLDEVILA, *El Compromís de Casp (Resposta al Sr. Menéndez Pidal)*, Barcelona, R. Dalmau, 1965. Per a l'intent de Benet XIII d'intervenir en la successió de Joan I, cf. abans, quan en parlem. Sobre tots els aspirants al tron, vegeu en aquest mateix llibre: Josefina MUTGÉ, «Els reials: la descendència il·legítima de Martí el Jove; la descendència de Joan I; la descendència de Pere el Cerimoniós; la descendència d'Alfons el Benigne; la descendència de Jaume II».

192. Cf. en aquest volum, sobre l'Interregne: Jaume SOBREQÜÉS, «Llenguatge nacional i institucions polítiques durant l'Interregne de 1410-1412»; Maria BARCELÓ, «L'Interregne a Mallorca»; Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «L'Interregne...»; Josep-David GARRIDO I VALLS, «Interregne i bandositats...»; Antoni FURIÓ, «Un debat inacabat. El Compromís de Casp a través de la història»; Víctor MUÑOZ GÓMEZ, «La candidatura al trono del infante Fernando de Antequera y la intervenció castellana en la Corona de Aragón durante el Interregno». Hem seleccionat alguns treballs clàssics i molt informats, els de la polèmica Menéndez Pidal-Soldevila, un de Santiago Sobrequés i alguns altres sobre el Compromís de Casp: Lluís DOMÈNECH I MONTANER, *La iniquitat de Casp i la fi del Comtat d'Urgell: Estudi històric-polític*, Barcelona, 1930; Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, vol. 2, p. 569-628; Ramón MENÉNDEZ PIDAL, «El Compromiso de Caspe. Autodeterminación de un pueblo (1410-1412)», a *Historia de España*, vol. xv, Madrid, Espasa Calpe, 1964; Ferran SOLDEVILA, *El Compromís de Casp...*; Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, Curial, 1973. Cf. també Josep M. MADURELL MARIMON, «La reina Violante de Bar y el pleito sucesorio de la Corona de Aragón», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. xix (1946), p. 205-224; Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASIÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat, darrer Comte d'Urgell*, Barcelona, Aedos, 1956; Francesca VENDRELL GALLOSTRA, *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1992; Josep PERARNAU I ESPELT, «El Cisma d'Occident i el Compromís de Casp», a *Jornades sobre el Cisma...*, p. 55-69; Josep PERARNAU I ESPELT, «La conxorxa entre Ferran d'Antequera i Benet XIII un any abans de la sentència de Casp», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 5 (1986), p. 286-295; Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, «Agitació política a Barcelona durant l'Interregne de 1410-1412», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, núm. vii (1979), p. 155-161.

193. Pierre PONSICH, «Le problème des origines de la maison de Barcelone-Aragon», *Études Roussillonaises, Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, núm. xii (1993), p. 71-90, demostrà que Sunifred no era fill de Bel·ló de Carcassona, com s'havia cregut, sinó del comte Borrell d'Urgell-Cerdanya i Osona.